

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Fostersyn och modersideal i LVM

En diskursanalys av LVM-domslut som berör gravida
missbrukande kvinnor och deras ofödda barn

Maja Emanuelsson & Otilia Gustafsson

Kandidatuppsats SOPA 63
VT 2022
Handledare: Johan Cronehed

Abstract

Authors: Maja Emanuelsson and Otilia Gustafsson

Title: The status of the fetus and maternal ideals in the Swedish care of abusers act - a discourse analysis of compulsory care judgments (LVM) concerning pregnant substance abusers and their unborn child.

Supervisor: Johan Cronehed

The aim of this study was to analyze different prominent discourses within Swedish compulsory care judgments (LVM) in relation to pregnant substance abusers and the unborn child, as well as examine how these different discourses relate to each other. The aim was furthermore to reveal existing expectations within the administrative law context in relation to the pregnant women and the unborn child. The method chosen for this study was a qualitative discourse analysis of 35 different LVM-cases from the administrative court in Sweden between the years 2013 to 2022. To analyze the results of the study discourse theory, power, gender and motherhood theory was implemented. Our main findings reveal that within the compulsory care judgments there exist three different discourses in relation to the unborn child. One discourse where the child is not viewed as a legal entity, one that claims that the fetus should be protected from the mothers abuse and one that portrays the unborn child as a motivation to get rid of the addiction. These discourses regarding the unborn child carries out a power conflict throughout the LVM-judgments to give the fetus its true meaning whereas the discourse chosen by the administrative court conquers due to their power advantage. Furthermore, in relation to the pregnant women two discourses were found. One discourse where the woman aims to live up to the standards of a good mother, and one that points out that the woman does not live up to the ideal of a good mother. Regarding the two discourses in relation to the pregnant women there is an overall consensus between the discourses about what a good motherhood is and that the woman, as a result of her addiction, does not live up to this ideal. The conclusions drawn by this study is that there is a divided view of the fetus in LVM judgments due to the conflict regarding the high value of children in Sweden and the fetus right to life, being set against the pregnant woman's right to self-determination and the lack of opportunity to protect an unborn child within the LVM legislation. Another conclusion drawn is that there exist societal ideas about how a woman and mother should be, which also affects how the pregnant woman is valued as a mother throughout the LVM-judgments.

Keywords: *discourse, compulsory care, addiction, pregnant women, unborn child, motherhood ideals*

Förord

Vi vill rikta ett stort tack till våra nära och kära som har stått ut med vår entusiasm när vi ivrigt berättat om vår uppsats och som även likaså fått lyssnat till vår frustration när skrivandet inte gått vår väg. Tack för ert tålamod. Vi vill även passa på att tacka vår handledare Johan för att han dels har delat med sig av råd under uppsatsarbetet, men även kloka tankar i relation till det valda ämnet. Slutligen vill vi också tacka varandra för ett gott samarbete, men framför allt, många välbehövliga skratt längs vägen.

Innehållsförteckning

1. INLEDNING OCH PROBLEMFÖRMULERING	5
1.1 SYFTE	7
1.2 FRÅGESTÄLLNINGAR	7
1.3 DISPOSITION	7
1.4 FÖRFÖRSTÅELSE OCH TILLKÄNNAGIVANDE	7
2. KUNSKAPSLÄGET	9
2.1 BAKGRUNDSINFORMATION	9
2.1.1 Missbruk och LVM: Lagstiftningen, definitioner och processen vid beredande av vård enligt 4§ LVM	9
2.1.2 LVM: Den skriftliga uppbyggnaden av ett domslut	10
2.1.3 Tvångsvård av gravida kvinnor med hänsyn till skada för fostret: En återkommande fråga	11
2.2 LITTERATURSÖKNING	12
2.3 TIDIGARE FORSKNING	13
2.3.1 Synen på det ofödda barnet	13
2.3.2 Synen på den missbrukande kvinnan och hennes roll som moder	14
2.3.3 Gravida kvinnor och LVM: Tillämpningen av lagen i mål rörande gravida missbrukande kvinnor	15
3. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	17
3.1 DISKURSANALYS SOM TEORI	17
3.1.1 Socialkonstruktionism	17
3.1.2 Diskursanalys	18
3.1.3 Flytande signifikant	19
3.1.4 Subjektsposition	19
3.1.5 Antagonism och hegemoni	20
3.2 KVINNA, GENUS OCH MODERSKAP	20
3.2.1 Genusteori och genuskontrakt	20
3.2.2 Den gode modern som ideal	21
4. METOD	23
4.1 METODVAL	23
4.2 URVALSPROCESSEN	24
4.3 STUDIENS TILLFÖRLITLIGHET	25
4.4 BEARBETNING AV MATERIALET	26
4.5 FORSKNINGSETISKA ÖVERVÄGANDEN	28
4.6 ARBETSFÖRDELNING	29
5. RESULTAT OCH ANALYS	30
5.1 VILKA DISKURSER KAN IDENTIFIERAS KRING DET OFÖDDA BARNET OCH DEN GRAVIDA KVINNAN I LVM-DOMARNA?	30
5.1.1 Det ofödda barnet	30
5.1.2 Den gravida kvinnan	34
5.2 HUR FÖRHÅLLER SIG DE OLIKA DISKURSERNA TILL VARANDRA?	37
5.2.1 Det ofödda barnet	37
5.2.2 Den gravida kvinnan	40
6. SLUTSATSER OCH AVSLUTANDE REFLEKTIONER	44
6.1 STUDIENS SAMMANFATTANDE SLUTSATSER	44
6.2 REFLEKTIONER KRING SPRÅKBRUK	45
7. REFERENSFÖRTECKNING	47

1. Inledning och problemformulering

Tvångsvård av vuxna missbrukare har funnits i Sverige sedan början av 1900-talet (Ekendahl 2001, s.18). Regleringen som styr detta går idag under namnet LVM, lagen om vård av missbrukare i vissa fall (SFS 1988:870). I Sverige vårdas cirka 1000 personer (Reitan 2017, s.132) med stöd av lagstiftningen årligen och av dessa är ungefär 20 stycken gravida vid omhändertagandet (Socialstyrelsen 2007, s.27). För att kunna beredas vård enligt 4§ LVM krävs det att personen i fråga har ett fortgående missbruk som inte kan tillgodoses på frivillig väg och samtidigt antingen a) utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för fara, b) löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv eller, c) kan befaras allvarligt skada sig själv eller någon närstående (SFS 1988:870).

Tvångsvård av vuxna missbrukande människor inrymmer ett etiskt dilemma där individens självbestämmanderätt ställs mot samhällets skyldighet att ingripa (Reitan 2017, s.133). I förhållande till gravida missbrukare tillförs ytterligare ett dilemma när även skyddet för det kommande barnet läggs till i bedömningen (ibid.). I Sverige har barn genom den svenska lagstiftningen flera lagstadgade rättigheter och således även ett högt skyddsvärde (SFS 1990:52; SFS 2001:453; SFS 2018:1197). Det blir ändå problematiskt när samhällets vilja att skydda barn avser ett foster eftersom ett ännu ofött barn inte räknas som ett rättssubjekt i svensk kontext. Fostret saknar således rättigheter i förhållande till den gravida missbrukande kvinnan. Detta innebär vidare att det rent juridiskt saknas möjlighet att tvångsomhänderta en gravid kvinna i syfte att skydda fostret från kvinnans missbruk (Reitan & Weding 2012, s.10ff.).

Frågan om att stärka skyddet för fostret i LVM har diskuterats i politiska sammanhang flera gånger sedan lagstiftningen infördes (Motion 1979/80:421; SoU 1979/80:44; SoU 1981/82:22; SOU 1987:11; DS 2009:19). År 1981 konstaterade socialutskottet i ett betänkande att en utvidgning av LVM-lagstiftningen för att öka möjligheten till att skydda fostret varken var önskvärd eller nödvändig (SoU 1981/82:22, s.17). Frågan kom sedan att lyftas igen i samband med ett lagförslag 2009 (DS 2009:19). Regeringen föreslog då att det skulle införas ett nytt rekvisit i LVM lagstiftningen som skulle möjliggöra tvångsomhändertagande av en kvinna om hon till följd av sitt missbruk utsatte sitt ofödda barn för risk att födas med skador (DS 2009:19, s.5ff.). Lagförslaget möttes av kritik och ledde således inte till någon lagändring (Reitan 2011, s.212).

Eftersom inga rättsliga åtgärder vidtagits för att stärka skyddet för fostret i LVM, kvarstår det faktum än idag att skydd för ett ofött barn inte kan användas som ett giltigt skäl för beredande av vård av modern (Reitan & Weding 2012, s.10ff.). Trots detta visar forskning att det inte går att se bortom graviditeten vid bedömning av en kvinnas vårdbehov (Reitan 2017; Reitan & Weding 2012; Socialstyrelsen 2007). I LVM-avgörande förekommer det fall där både förvaltningsrätten och socialnämnden använder kvinnans graviditet för att motivera hennes behov av tvångsvård. Graviditeten används å ena sidan som ett argument för att påvisa att kvinnans missbruk är allvarligt eftersom hon “[...] ‘trots sin graviditet’ [...]” fortsatt att missbruka (Reitan 2017, s.145). Å andra sidan för att understryka faran hennes missbruk innebär för hennes, men även fostrets hälsa (ibid.).

En gravid kvinna som missbrukar väcker inte enbart frågan om fostrets rätt till liv, utan uppmärksammar likväl vilka samhällliga föreställningar som finns kring hur en bra mamma ska vara. Moderskapet betraktas inte sällan som en kvinnas största uppgift och hon förväntas därför värna om sitt barn och sätta barnets behov framför sina egna när dessa står i konflikt med varandra (Lewis 2002, s.32ff.). Forskning visar att missbrukande mödrar ofta blir stigmatiserade och framställs som sämre mödrar eftersom de, enligt samhällets mått, inte anses leva upp till de förväntningar som finns på hur en god moder bör vara (Lewis 2002, s.39f.; Trulsson 2006, s.97f.).

Med denna studie vill vi öka vår förståelse och kunskap om hur det talas om dels fostret, dels den gravida kvinnan i LVM-avgöranden. Utifrån ovanstående forskning vet vi redan att ett ofött barn ibland tillmäts betydelse vid bedömningen av en kvinnans vårdbehov i LVM. Vi vet vidare att missbrukande mödrar ofta blir stigmatiserade utifrån att de inte lever upp till de förväntningar som finns på en moder. Målet med denna studie är därför å ena sidan att bidra med ett annat perspektiv på fostrets roll i LVM i relation till tidigare forskning. Å andra sidan analysera om och i så fall hur samhällliga normer kring moderskap tar sig i uttryck i skriftlig text.

1.1 Syfte

Syftet med denna studie är att analysera diskurser i LVM-domslut, för att på så vis synliggöra föreställningar i förhållande till det ofödda barnet och den gravida kvinnan inom den förvaltningsrättsliga kontexten.

1.2 Frågeställningar

- Vilka diskurser kan identifieras i förhållande till det ofödda barnet och den gravida kvinnan i LVM-domarna?
- Hur förhåller sig de olika diskurserna till varandra?

1.3 Disposition

Denna uppsats är uppbyggd med ett inledande kapitel med problemformulering, syfte och frågeställningar där undersökningsämnet introduceras och forskningsfrågorna presenteras. Kapitel två följs av det aktuella kunskapsläget där kapitlet inleds med nödvändig bakgrundsinformation i förhållande till undersökningsämnet för att sedan övergå till tidigare forskning inom det valda området. I kapitel tre presenteras valda teorier för uppsatsarbetet som utgörs av diskursanalys som teori samt genus- och moderskapsteori. I det fjärde kapitlet redogör vi för våra metodval och metodologiska överväganden. Detta följs sedan av ett integrerat resultat- och analysavsnitt där vi redogör för resultat och tolkningar av empirin i kapitel fem. Slutligen, i kapitel sex, sammanfattas resultaten av vårt uppsatsarbete och följs upp med en avslutande diskussion.

1.4 Förförståelse och tillkännagivande

Vår förförståelse i relation till det valda undersökningsområdet är begränsad. Båda uppsats-skrivarna är visserligen kvinnor och har därmed insikt i att det kan finnas samhälleliga förväntningar på kvinnor. Däremot har ingen av oss någon personlig erfarenhet av vare sig missbruk eller graviditet. Den kunskap vi bär med oss in i uppsatsarbetet består således till största del av vad vi lärt oss under vår studietid på socionomprogrammet om dels juridik och LVM-lagstiftningen samt dels missbruk, barn och barns rättigheter.

Vi är vidare medvetna om att fostrets rätt till liv och den gravida kvinnans självbestämmanderätt är ett känsligt och väl debatterat etiskt dilemma som idag är högst aktuellt inom både politik och media. Vi vill därför passa på att poängtera att denna studie enbart syftar till att synliggöra diskurser och föreställningar som förekommer i relation till det ofödda barnet inom den förvaltningsrättsliga kontexten. Studien och vi som skribenter tar därmed ingen ställning till vad som är rätt eller fel i förhållande till ämnet.

2. Kunskapsläget

I detta kapitel inleder vi med bakgrundsinformation i förhållande till LVM-lagstiftningen. Vi presenterar hur 4§ LVM är uppbyggd samt hur processen ser ut vid beredande av vård. Vidare beskriver vi hur ett skriftligt domslut är uppbyggt, för att sedan redogöra för hur diskussionen om hur lagen kan appliceras på gravida kvinnor växt fram. Kapitlet övergår sedan till ett avsnitt om tidigare forskning som är relevant i förhållande till vår studie. Där presenterar vi vilka rättigheter ett foster har samt hur den generella fostersynen ser ut i svensk kontext och i förhållande till LVM. Vidare redogör vi för samhällets syn på missbrukande kvinnor som blivande mödrar samt hur dessa kvinnor själva ser på moderskapet. Avslutningsvis beskriver vi hur LVM tillämpas i förhållande till gravida missbrukande kvinnor.

2.1 Bakgrundsinformation

2.1.1 Missbruk och LVM: *Lagstiftningen, definitioner och processen vid beredande av vård enligt 4§ LVM*

Det är socialtjänsten i varje kommun som ansvarar för att personer med missbruk får hjälp och stöd med att komma ifrån sitt missbruk. I första hand ska stöd ges med den enskildes samtycke och på frivillig väg (Socialstyrelsen 2021, s.12ff.). I vissa fall när det inte finns möjlighet att ge behandling på frivillig väg eller om den enskildes samtycke kan befaras vara villkorat kan vård beredas enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall, förkortat LVM (SFS 1988:870). För att en person ska kunna beredas tvångsvård enligt 4§ LVM krävs följande:

1. någon till följd av ett fortgående missbruk av alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel är i behov av vård för att komma ifrån sitt missbruk,
2. vårdbehovet inte kan tillgodoses enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller på något annat sätt, och
3. han eller hon till följd av missbruket
  - a) utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara, (hälsoindikation)
  - b) löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv (social indikation), eller
  - c) kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående (våldsindikation). (SFS 1988:870).

Utöver att en person behöver ha ett fortgående missbruk och ett vårdbehov som inte kan tillgodoses finns det som ovan presenterat tre olika specialindikationer i 4§ p.3 LVM, varav minst en av dem behöver vara uppfylld för att beredande av vård ska vara möjligt (Socialstyrelsen 2021, s.49). Hälsoindikationen, 4§ p.3 a) LVM, är tillämplig när den enskilde utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för fara. Det kan röra sig om medicinskt påvisbar fara som exempelvis komplikationer till följd av sjukdomar, men även annan fara såsom att den enskilde till följd av sitt missbruk missköter sitt näringsintag (Socialstyrelsen 2021, s.56f.). Den sociala indikationen, 4§ p.3 b) LVM, kan användas när den enskilde löper en risk att förstöra sitt liv och här vägs kriterier som att den enskilde förlorat nära relationer, boende eller arbete till följd av sitt missbruk in i bedömningen (Socialstyrelsen 2021, s.58f.). Våldsindikationen, 4§ p.3 c) LVM, är applicerbar när det finns en risk att den enskilde skadar sig själv eller någon närstående till följd av sitt missbruk. Risken för skada behöver vara allvarlig och kan exempelvis röra sig om att den enskilde utsätter en närstående för misshandel eller att personen själv har suicidtankar (Socialstyrelsen 2021, s.60f.).

Det är socialsekreterare på socialtjänsten som bedriver utredning i LVM-mål men det är socialnämnden som fattar beslut om en ansökan om tvångsvård ska göras eller inte eftersom enskilda tjänstemän inte har den befogenheten (Socialstyrelsen 2021, s.66). Väljer socialnämnden att ansöka om vård enligt 4§ LVM ska ansökan lämnas in till förvaltningsrätten (Socialstyrelsen 2021, s.46). LVM-ansökan till förvaltningsrätten ska bestå av utredning som styrker och argumenterar för att den enskilde har ett fortgående missbruk, att möjligheten till frivillig vård är uttömd och att den enskilde i övrigt uppfyller något av kriterierna i 4§ p.3 a-c) LVM (Socialstyrelsen 2021, s.67). Det är sedan i förvaltningsdomstolen som förvaltningsrätten fattar beslut om den enskilde ska beredas vård enligt 4§ LVM eller om ansökan ska avslås (Socialstyrelsen 2021, s.127). Ett mål avseende beredande av vård enligt 4§ LVM avgörs i domstolen genom muntlig förhandling där den enskilde och socialnämnden är kallade för att framföra sina yrkanden (Socialstyrelsen 2021, s.132f.).

2.1.2 LVM: *Den skriftliga uppbyggnaden av ett domslut*

För att skapa tydlighet och förståelse för vår analys och vår citering från domsluten behöver vi redogöra närmare för hur ett LVM-domslut som skriven text är uppbyggt.

Ett LVM-domslut börjar med en framsida där både den part som ansökt om LVM och den som ansökan gäller finns namngivna samt vad avgörandet i målet fick för utfall. Domslutet inleds sedan med att den sökande parten, det vill säga socialnämnden, framför sina yrkanden. Socialnämnden lägger fram den information de menar tyder på att individen som ansökan avser har ett behov av vård enligt LVM. Socialnämndens yrkanden följs sedan av motpartens svar på socialnämndens yrkanden samt dennes inställning till ansökan om LVM. Efter att motparten, i vårt fall de gravida kvinnorna, fått framföra sin historia och upplevelse kring situationen presenteras skälen för avgörandet där förvaltningsrätten framför sin bedömning och motivering till beslutet. När vi i vår analys citerar från domsluten och exempelvis skriver att socialnämnden framfört något, menar vi således att vi har hämtat den specifika informationen under socialnämndens yrkande i domslutet.

2.1.3 Tvångsvård av gravida kvinnor med hänsyn till skada för fostret: *En återkommande fråga*

Gravida kvinnor, missbruk och tvångsvård har återkommande diskuterats i politiska sammanhang sedan LVM-lagstiftningen infördes. Under slutet av 1970-talet lyftes frågan om att kunna bereda gravida missbrukare tvångsvård i syfte för att skydda fostret i en motion (Motion 1979/80:421; SoU 1979/80:44, s.13) som sedan diskuterades vidare i socialutskottets betänkande (SoU 1979/80:44, s.64ff.) där det konstaterades att frågan behövde utredas vidare.

I SoU 1981/82:22 togs frågan upp ännu en gång och socialutskottet kom då fram till att forskningen, kring var konsumtionsgränsen för när skado-effekter inträffar på ett foster vid ett missbruk, var bristfällig. På grund av den bristfälliga forskningen drog socialutskottet därför slutsatsen att tillämpning av LVM i syfte att skydda fostret hade blivit allt för rättsosäkert (SoU 1981/82:22, s.16). Socialutskottet konstaterade också i betänkandet att det ofödda barnet inte omfattas av rekvisitet i 4§ p.3 c) LVM "kan komma att allvarligt skada någon närstående" (ibid.). Vidare menade socialutskottet att en utvidgning av lagstiftningen för att möjliggöra tvångsomhändertagande av kvinnor på grund av risken för fostrets liv inte var nödvändig. Socialutskottet hänvisade till att om en kvinna trots vetskap om sin graviditet fortsätter att missbruka, måste handlingen ses som ett tecken på att kvinnan är i trängande behov av vård. Ett fortsatt missbruk tyder således enligt socialutskottet på att kvinnan förlorat kontrollen över sitt missbruk och att hon därmed kan anses uppfylla de redan existerande

rekvisiten i LVM-lagstiftningen (SoU 1981/82:22, s.16f.). Socialutskottet menade vidare att ett fortsatt missbruk trots kännedom om graviditet knappast var ett “[...] normalt beteende hos en gravid kvinna.” (ibid.). Det borde därför anses rimligt att hänvisa till 4§ p.3 a) LVM att kvinnan utsätter sin psykiska hälsa för fara om hon “[...] genom att inte kunna hejda sitt missbruk själv blir orsak till att hennes barn föds med allvarliga och oåterkalleliga skador.” (SoU 1981/82:22, s.17).

Efter socialutskottets betänkande år 1981 som inte ledde till någon ändring i lagstiftningen, (SoU 1981/82:22, s.17) tas frågan om att kunna tvångsomhänderta gravida kvinnor med hänsyn till fostret återigen upp i ett delbetänkande av statens offentliga utredningar SOU 1987:11. I delbetänkandet landar man i liknande slutsatser som socialutskottet gjorde i SoU 1981/82:22 och inga ändringar vidtas för att stärka skyddet för fostret vid detta tillfälle heller (SOU 1987:11, s.84ff.).

År 2009 aktualiseras frågan återigen genom att regeringen kommer med ett nytt lagförslag i relation till LVM-lagstiftningen (DS 2009:19). Regeringens förslag var att de skulle införa ett fjärde rekvisit i LVM-lagstiftningen som skulle möjliggöra att en gravid missbrukande kvinna skulle kunna tvångsomhändertas om hon till följd av sitt missbruk utsatte sitt ofödda barn för en påtaglig risk att födas med skador orsakade av missbruket (DS 2009:19, s.5ff.).

Lagförslaget skickades ut på remiss 2009 (Reitan 2011, s.212) och möttes av kritik från flera av de instanser som lämnade remissyttrande om lagförslaget (RFSU 2009; Smer 2009).

Kritiken som framfördes tog dels fasta på rättsosäkerheten ett sådant rekvisit skulle innebära, med anledning av den bristande forskningen som fanns gällande skador på fostret vid missbruk. De fastslog också att det fanns en risk att ett sådant rekvisit skulle kunna orsaka att den gravida kvinnan avskräcktes från att frivilligt uppsöka hjälp och stöd (ibid.). Lagförslaget gick inte igenom och frågan om tvångsvård till skydd för fostret har inte lyfts politiskt sedan dess (Reitan 2011, s.212).

2.2 Litteratursökning

Den tidigare forskningen består av vetenskapliga artiklar, avhandlingar, rapporter och andra vetenskapliga publikationer. Sökningen av vetenskaplig litteratur till vår studie har gjorts genom databasen LUBsearch med sökorden: *missbruk*, *tvångsvård*, *LVM*, *gravid*, *kvinna*, *moder* i olika kombinationer. Vi har även sökt efter vetenskaplig forskning med motsvarande

sökord på engelska. I vissa fall har vi använt oss av en uppsökt vetenskaplig publikations referenslista för att finna vidare forskning med högre relevans för vår studie än den framsökta publikationen hade. I de fall vi hittat en referens av relevans genom en annan publikations referenslista har vi granskat och värderat dess vetenskapliga värde innan vi använt oss av referensen i vår uppsats. Detta har vi gjort genom att söka upp författaren/na, granska vad syftet med publikationen är samt kontrollerat att publikationen redovisat sina referenser.

2.3 Tidigare forskning

2.3.1 Synen på det ofödda barnet

Sedan 1 januari 2020 är Barnkonventionen, som är en barnrättighets-lag, inkorporerad i svensk lagstiftning (SFS 2018:1197). I Sverige finns även lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (SFS 1990:52) och socialtjänstlagen (SFS 2001:453) vars syften är att skydda och tillgodose barns behov. Svensk lagstiftning tyder således på att barn tillmäts stor betydelse och högt skyddsvärde i den svenska kontexten. Barnkonventionens artikel 1 tydliggör att konventionen riktar sig till alla barn under 18 år (UNICEF, 2018), men samtidigt tar konventionen avstånd från att nämna ifall lagen även gäller i relation till ett ofött barn. Likaså poängterar artikel 6 i Barnkonventionen att varje barn har rätt till liv (ibid.), men inte heller här berör konventionen förhållningssättet till ett ännu ofött barn.

Enligt svensk praxis räknas man först som en juridisk person när man fötts, vilket innebär att ett foster inte är ett rättssubjekt i svensk kontext. Vidare innebär detta att ett foster inte har några juridiska rättigheter eller skyldigheter i Sverige. Till följd av ett foster inte räknas som ett rättssubjekt omfattas det varken av skyddet för barn som finns i lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (SFS 1990:52) eller socialtjänstlagen (SFS 2001:453). Detta innebär således att det uppstår ett dilemma när det samhälleliga skyddet för barn avser ett foster eftersom rättigheterna antingen inte preciseras i förhållande till fostret eller tillkommer först efter det att barnet fötts. Förutom vaga rättigheter i förhållande till fostret, har den gravida kvinnan även rätt att besluta över sin egen kropp och kan därmed genomföra en abort. Enligt den svenska abortlagen (SFS 1974:595) har kvinnor rätt att avbryta graviditeten fram till slutet av vecka 18. Utifrån abortlagen väger kvinnans rätt att styra över sin egen fortplantning således tyngre än det ofödda barnets rätt till liv (ibid.).

Missbruk under graviditet kan orsaka fosterskador och leda till att barnet får bestående komplikationer efter födseln (Perselli 1998, s.133). I LVM-lagstiftningen finns det dock ingen laglig möjlighet att skydda ett foster mot kvinnans missbruk med anledning av att fostret, som nämnt, inte anses vara ett rättssubjekt enligt svensk praxis (ibid.). Trots detta uppmärksammas den fara ett missbruk kan medföra till ett ännu ofött barn i förarbeten till LVM (Perselli 1998, s.31). Enligt Perselli som studerat fostersyn i svensk lagstiftning har det utvecklats en annan praxis i tillämpningen av LVM när det gäller gravida missbrukare, än när lagen tillämpas på missbrukare som inte är gravida. Denna praxis grundar sig i att LVM-lagstiftningen har en kluven syn på fostret (ibid.) och att det uppstår en konflikt vid tillämpningen där fostret och den gravida kvinnans rättigheter ställs emot varandra (Perselli 1998, s.134). Att en sådan konflikt uppstår vid tillämpningen av LVM trots att fostret saknar rättigheter i svensk kontext, menar Perselli (1998, s.142) tyder på att fostret har ett skyddsvärde i LVM som väger tyngre än kvinnans rätt att missbruka. Samtidigt är fostrets skyddsvärde lägre när det ställs i relation till kvinnans rätt att bestämma över sin egen kropp eftersom hon har rätt att genomföra abort (ibid.).

2.3.2 Synen på den missbrukande kvinnan och hennes roll som moder

Missbruk är nära förknippat med fördömande och stigma varav kvinnors missbruk mer uttalat fördöms av samhället än vad mäns missbruk gör (Trulsson 2006, s.53). Samhällets normer kring att en kvinna ska vara “[...] nykter, kontrollerad och hålla hemmet samman.” slår hårt mot de missbrukande kvinnorna som inte lever upp till denna idealiserade bild av hur en kvinna bör vara (Trulsson 2006, s.175). Kvinnor som inte enbart är missbrukare utan även mödrar blir inte bara stigmatiserade utifrån att de inte uppfyller de krav som finns på dem som kvinnor, utan också på grund av att de inte lever upp till de föreställningar som finns kring hur de bör vara som mödrar (Trulsson 2006, s.97f.).

Moderskapet ses ofta som en av kvinnans största bedrifter och som kärnan i att vara kvinna (Lewis 2002, s.32f.). Trots att samhället ständigt förändras och kvinnor får fler rättigheter, lever stereotypen kvar kring att mammor naturligt utvecklar ett starkt band till sitt barn vid födseln och att hon därmed ska ägna all sin tid åt att värna om och skydda sitt barn. Detta innebär att om barnets och moderns intressen och behov står i konflikt med varandra, förväntar sig samhället att modern prioriterar barnets behov framför sina egna (Lewis 2002, s.34). Ingen mamma kan helt och hållet leva upp till denna idealiserade bild av modern, men

allra hårdast stigmatiserade blir de mödrar som inte lever upp till idealet och samtidigt befinner sig i socialt utsatta positioner som fattigdom eller missbruk (Lewis 2002, s.39). Enligt Lewis (2002, s.40) framställs de mödrar som inte lever upp till en acceptabel nivå av idealet kring hur en moder bör vara ofta som dåliga, avvikande och själviska mödrar.

Studier om missbrukande mödrar visar att dessa kvinnor är väl medvetna om samhällets syn kring att barn och missbruk inte hör ihop och att de själva även delar den synen med samhället (Corvette et al 2016, s.300f; Klee & Lewis 2002, s.53; Trulsson 2006, s.99). Graviditeten och det kommande barnet innebär inte sällan skuld känslor inför mödrarnas missbruk och en stor oro för hur deras bruk kan komma att påverka barnet (Trulsson 2006, s.82f). Graviditeten är således ofta en stressfaktor för den missbrukande kvinnan. Trots detta visar tidigare forskning att det väntande barnet många gånger motiverar kvinnor till att vilja bli kvitt sitt missbruk och försöka ändra sin livsstil (Klee & Lewis 2002, s.54; Trulsson 2006, s.82ff). Kvinnor ser i regel det oväntade barnet som deras väg till att uppnå ett socialt värde och få en mening med livet (Trulsson 2006, s.82ff.). Att missbrukande kvinnor värderar barn så pass högt beror på att kvinnor anammar de samhälleliga normer som finns kring att en kvinnas livsmål är att bli moder och att en moder ska dedikera sitt liv till sitt barn och sätta det i första rummet (Trulsson 2006, s.176).

De flesta missbrukande mödrar anpassar sig och rättar sig in efter idealbilden av hur en moder bör vara. Det finns dock missbrukande mödrar som med vetskapen om att de inte lever upp till samhällets normer kring vad en god moder är, istället väljer att anpassa vad det goda moderskapet innebär för dem själva för att på så vis passa in i det (Corvette et al. 2016, s.300). Dessa mödrar omvärderar det goda moderskapet genom att använda sig av olika förklaringar för att rättfärdiga sitt missbruk, lätta på sitt samvete eller för att visa på att de är bra nog som mödrar. Exempelvis kan de uttrycka att deras barn får sina behov tillgodosedda trots missbruket eller att barnet inte påverkas av deras missbruk (ibid).

2.3.3 Gravida kvinnor och LVM: *Tillämpningen av lagen i mål rörande gravida missbrukande kvinnor*

I Sverige blir cirka 1000 personer omhändertagna enligt LVM varje år, varav ungefär en tredjedel av dessa är kvinnor (Reitan 2017, s.132). Bland de 300 kvinnorna som omhändertas årligen är cirka 20 stycken känt gravida vid omhändertagandet (Socialstyrelsen 2007, s.27).

Trots att gruppen gravida missbrukande kvinnor utgör en minoritet i förhållande till det totala antalet som omhändertas enligt LVM varje år, är tillämpningen av lagstiftningen desto mer komplicerad när det kommer till denna grupp. Ett centralt dilemma i LVM är att individens autonomi och rätt att missbruka vägs mot samhällets paternalism och skyldighet att ingripa (Reitan 2017, s.133). I de LVM-mål som berör gravida missbrukande kvinnor tillkommer dessutom ett dilemma som handlar om kvinnans rätt till sin egen kropp och barnets rätt till ett friskt liv (ibid). Att tillämpa lagen blir därför ännu svårare i de fall då dessa två aspekter möts och ska balanseras mot varandra. Gustafsson (2002, s.124) menar att lagens rekvisit redan i sig är vaga och kan bidra till olika tolkningar oberoende av vem prövningen avser. Ur rättssäkerhetssynpunkt blir dock tillämpningen av LVM än mer osäker i de fallen som avser gravida missbrukare, då lagen inte reglerar förutsättningarna för när tvångsvård av denna grupp kan vara aktuellt (ibid.).

Att lagen inte reglerar dessa förutsättningar innebär inte att gravida missbrukande kvinnor aldrig bereds vård enligt 4§ LVM. I en studie som genomfördes av Reitan (2017) analyserar hon tillämpningen av LVM på gravida kvinnor genom att undersöka domstolarnas praktik, för att se vilken roll och betydelse graviditeten har vid bedömningen av tvångsvård enligt LVM. Resultatet av studien visar att det till följd av socialutskottets betänkande SoU 1981/82:22 har utvecklats en praxis i brist på reglerade lagrum vid tillämpningen av LVM i mål rörande gravida missbrukande kvinnor (Reitan 2017, s.145). Detta synliggörs i hur både förvaltningsrätten och socialnämnden motiverar sina yrkanden och bedömningar i domsluten. I de domar där graviditeten omnämns används den ofta som ett förstärkande argument för kvinnans behov av vård samt ett uttryck för hur allvarligt missbruket är eftersom kvinnan “[...] ‘trots sin graviditet’ [...]” väljer att fortsätta missbruka (ibid). Det är inte heller ovanligt att förvaltningsrätten, utifrån hälsoindikationen i 4§ LVM, använder graviditeten för att understryka faran för både kvinnans och fostrets hälsa. Dels genom faran för den fysiska hälsan som ett missbruk kan medföra en gravid kvinna och hennes ofödda barn, dels risken för hennes psykiska hälsa om hon till följd av sitt missbruk orsakar fostret skador (ibid.). Ur ett rättssäkerhetsperspektiv menar Reitan (2017, s.147) att denna praxis blir problematisk, när lagen å ena sidan säger att en graviditet inte är ett skäl för beredande av vård enligt 4§ LVM. Samtidigt som lagstiftaren å andra sidan skriftligen har öppnat upp för stora tolkningsmöjligheter i bedömningen av den gravida kvinnans vårdbehov i förhållande till fostret genom betänkandet år 1981 (ibid.).

3. Teoretiska utgångspunkter

I detta kapitel redogör vi för valet av teorier och teoretiska begrepp. Vi börjar med att redogöra för diskursanalysen som teori följt av ett avsnitt om genus och moderskap.

Valet av teorier och begrepp har baserats på att vi vill analysera hur olika diskurser framträder i förvaltningsrättsliga domslut och hur dessa förhåller sig till varandra. Av den anledningen har vi valt att använda oss av diskursteorin och begreppen *flytande signifikant*, *subjektsposition*, *antagonism och hegemoni*. Diskursanalysen/teorin har använts för att lokalisera återkommande språkbruk som i sin tur synliggjort olika diskurser i domsluten. De diskursteoretiska analysbegreppen har vi sedan haft användning för när vi analyserat hur de identifierade diskurserna förhåller sig till varandra. En närmare presentation kring hur de olika analysverktygen använts finns längre ner i detta avsnitt under respektive rubrik för begreppen.

För att kunna förstå diskurserna som identifieras i relation till den gravida kvinnan har vi valt att även tillämpa genus- och moderskapsteori. Vi har valt att utgå ifrån genus- och moderskapsteori eftersom teorierna erbjuder förklaringar kring hur normer och föreställningar i relation till kvinnor och mödrar skapas och upprätthålls i samhället (Badinter 1981; Haavind 1974; Hirdman 2003). Teorierna bidrar således till förståelsen för varför diskurser i förhållande till den gravida kvinnan framträder i domsluten och varför förhållningssättet mellan dessa diskurser ser ut som det gör.

3.1 Diskursanalys som teori

3.1.1 Socialkonstruktionism

Diskursanalysen vilar på ett socialkonstruktivistiskt synsätt (Boréus 2015a, s.177) vilket innebär att vi först behöver förstå och förklara socialkonstruktionismens premisser innan vi närmar oss diskursanalysen.

Socialkonstruktionism är ett teoretiskt perspektiv som i stora drag syftar på att människor konstruerar verkligheten i samspel med andra. Burr (2015, s.3) förklarar att vi människor förstår vår omvärld genom att kategorisera, för att sedan tillskriva dessa kategorier olika värderingar, betydelser och regler. Socialkonstruktionismen utgår alltså ifrån att individens

uppfattning av omvärlden konstrueras och rekonstrueras genom den sociala interaktionen som sker mellan människor dagligen (Burr 2015, s.10).

Eftersom den största delen av våra sociala interaktioner sker genom språket, menar Burr (2015, s.4) att detta är en central del inom socialkonstruktionismen. Med tanke på att vi föds in i en kontext där en förståelse för omvärlden redan existerar, konstrueras och förmedlas denna kunskap till oss genom den sociala interaktionen i form av språket (Burr 2015, s.10). Språket blir därför en förutsättning för att vi ska kunna lära oss och ta del av det synsätt som finns i det sammanhanget vi befinner oss i och lägger därmed också grunden för hur vi tänker.

3.1.2 Diskursanalys

Utifrån ett socialkonstruktionistiskt tankesätt utgår diskursanalysen från att vår väg till verkligheten går via språket (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.15). En diskurs kan därför definieras som ett bestämt sätt att prata om och uppfatta världen på (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.7). Diskursanalysen är dels en metod att analysera texter med, dels en teori att tolka empiri genom. Vi har därmed i denna studie använt diskursanalysen på ett integrerat sätt som både teori och metod.

Diskursanalysen bygger på Foucaults diskurs-utveckling och hans syn på kunskap och makt. Foucault (2008 s.170) menar att kunskap och makt är nära sammanbundna med varandra och att dessa även förutsätter varandra eftersom den/det som besitter makt också är den/det som kan producera kunskap. Enligt Foucault kan kunskap förstås som språkliga sammansättningar som uppnått status som sanning vid en viss tidpunkt eller inom en given kontext (Foucault 1993, s.12f; Hörnqvist 1996, s.167f.). Till följd av detta kan inte sanning ses som en direkt avspegling av vår verklighet utan måste förstås som en språklig konstruktion av den (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.19). Sanning är således något som skapas diskursivt och i sanningsskapandet spelar makt en avgörande roll för vad som anses vara just sant och inte (Foucault 1993 s.49; 2008 s.178). Etablerad kunskap som uppnått status som sanning benämner Foucault (2008, s.177ff.) för sanningsregim/diskurs. Det är vidare de sanningsregimer eller diskurser som råder i ett samhälle som sätter upp gränser för vad som anses vara rätt eller fel, sant eller falskt och därmed också för vad som är möjligt att säga och

inte (Foucault 1993 s.7ff; 2008 s.177ff.). Diskursanalysen kan således användas som ett verktyg för att synliggöra diskursiva gränser (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.19).

Det finns i huvudsak tre olika grenar inom diskursanalysen som är diskursteori, kritisk diskursanalys och diskurspsykologi (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.7). I vår studie kommer vi att utgå ifrån diskursteorin eftersom det är den teori som har relevanta analysredskap i förhållande till våra frågeställningar. Diskursteorin utgår från att ett ords betydelse aldrig kan låsas fast helt och hållet eftersom språket är instabilt. Diskursteorin intresserar sig således för att kartlägga var någonstans det råder kamp om att få ge mening och betydelse åt olika ord samt var det har uppstått så pass stabila fixeringar av ords betydelser att vi uppfattar dem som sanna (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.32). Diskursteorin erbjuder en teoretisk grund att stå på för att bedriva diskursanalytiskt arbete genom en rad olika begrepp. Nedan beskriver vi vilka diskursteoretiska analysverktyg som vi har använt och på vilket sätt vi har använt dem.

3.1.3 Flytande signifikant

Ord kan vara mångtydiga och ha flera olika betydelser. Flytande signifikant är ett begrepp som används som benämning för de ord inom diskurser som är omtvistade och öppna för olika betydelser (Bergström & Ekström 2015, s.261). Vår förståelse av begreppet är att flytande signifikanter är ord som det råder meningskamp om. Exempelvis kan ordet kärnkraft i en politisk debatt ses som en flytande signifikant eftersom vissa diskurser värderar kärnkraft som något positivt och andra ser det som något negativt och däremellan uppstår en konkurrens mellan de olika diskurserna om att få ge mening åt det specifika ordet. Begreppet är ett verktyg som fungerar väl för att kartlägga diskurser (Bergström & Ekström 2015, s.265) och vi har således använt begreppet för att identifiera olika diskurser dels i relation till det ofödda barnet, dels i förhållande till den gravida kvinnan i vår empiri.

3.1.4 Subjektsposition

Subjektsposition är ytterligare ett diskursanalytiskt verktyg hämtat från diskursteorin. Begreppet subjektsposition tar fasta på att individen som subjekt inte har full möjlighet att handla fritt utan dennes val är bundna av diskursen. Diskursen i sin tur påverkar vilken position subjektet kan inta utifrån vilka föreställningar och uppfattningar som finns om individen inom den givna diskursen (Bergström & Ekström 2015, s.264). Vår tolkning av

begreppet är att subjektsposition kan liknas med en typ av identitet, exempelvis ens yrkesroll, som individen kan inta och som omvärlden och personen själv definierar och ser personen utifrån. En individs subjektsposition kan variera utifrån vilket sammanhang individen befinner sig i (Bergström & Ekström 2015, s.264). Exempelvis kan en person ses utifrån sin yrkesroll på arbetet och ha vissa förväntningar på sig utifrån den rollen, men på sin fritid spela handboll som istället medför andra förväntningar på personen i fråga. Subjektsposition som diskursanalytiskt redskap kan användas för att finna diskursivt bestämda positioner för människor (Bergström & Ekström 2015, s.265). Vi har använt begreppet för att förstå hur olika diskurser kring den gravida kvinnan uppstår i domsluten utifrån kvinnans subjektspositioner som missbrukare och blivande moder.

3.1.5 Antagonism och hegemoni

När det uppstår konflikter mellan olika diskurser samt konflikter mellan en individs olika subjektspositioner, kallas detta för antagonism. Antagonism uppstår till följd av att ingen diskurs helt och hållet kan etablera sig som den verkliga uppfattningen utan det finns alltid en kamp mellan olika diskurser om saker och tings mening och betydelse (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.54f.). Motsatsen till antagonism, det vill säga när det inte råder konflikt utan istället råder samstämmighet, kallas för hegemoni. Hegemoni uppstår när de möjliga betydelserna kring ett ord eller begrepp reducerats ner till en möjlig och det därför inte längre finns några motsättningar mellan olika diskurser om betydelsen av ett visst ord eller begrepp (Bergström & Ekström 2015, s.262). Begreppen hegemoni och antagonism kan med fördel användas för att kartlägga diskursers stabilitet och instabilitet (Bergström & Ekström 2015, s.265). I förhållande till vår empiri har vi använt begreppen för att analysera och tolka hur de olika diskurserna som vi identifierat förhåller sig som just stabila och instabila diskurser i relation till varandra.

3.2 Kvinna, genus och moderskap

3.2.1 Genusteori och genuskontrakt

Hirdmans (2003 s.25f; 2004 s.116) genusteori utgår ifrån en socialkonstruktivistisk syn på kön som menar att kön inte enbart är något biologiskt i vår kropp utan något som också socialt skapas i interaktion genom språket. Kvinnan har enligt Hirdman en lägre position än mannen i samhället som beror på två grundläggande logiker: att det råder isärhållande mellan könen och att det är de egenskaper som tillskrivs mannen som är norm. För kvinnan innebär

detta dels att hon är underordnad mannen, att hon ständigt jämförs med mannen men också att kvinnan är det som mannen inte är (Hirdman 2003 s.59 & 65; 2004, s.117). Hirdman (2003 s.73; 2004, s.118f.) menar att kvinnans underordning är en produkt av att vi människor historiskt delat och än idag delar in könen i kategorierna man-kvinna och samtidigt tillskriver dessa kategorier vissa specifika egenskaper.

I vårt samhälle finns det således normer och föreställningar kring hur män och kvinnor kan definieras och som sätter upp gränser för hur respektive av könen kan bete sig, se ut på och tala på. Hirdman (2003 s.84ff.; 2004, s.120f.) benämner detta regelsystem för genuskontraktet. Genuskontraktet genomsyrar samhället i stort och är något som vi alla människor föds in i och anpassar oss utifrån (Hirdman 2004, s.121). För att förtydliga, menar Hirdman således att en kvinna redan från födseln lär sig hur hon ska bete sig och vilka egenskaper hon bör ha som kvinna. Dessa lärdomar integrerar hon till sitt eget tankesätt vilket gör att hon själv kommer att utgå ifrån normer om hur kvinnor ska vara och dels bete sig själv utifrån dem och dels jämföra andra kvinnor i relation till dem. Genom att kvinnan är på det vis som samhället förväntar sig, är kvinnan själv en del i att genuskontraktet och normer i relation till män och kvinnor behåller sin stabilitet och att kvinnors underordning består i samhället (Hirdman 2003, s.91ff.).

3.2.2 Den gode modern som ideal

Med genuskontraktet, som definierar hur kvinnor bör vara, följer oundvikligen också normer och föreställningar kring hur en moder bör vara eftersom det är kvinnan som är barnafödande och därmed tillskrivs moderskapet (Hirdman 2003, s.80ff.). Haavind (1974) och Badinter (1981) skriver båda om teorin om den goda modern och förklarar att föreställningar kring moderskapet genomsyrar hela vårt samhälle. Teorin handlar om att mödrar måste besitta de egenskaper och kvaliteter som samhället menar att den gode modern har, för att på så vis kunna leva upp till idealet och bli socialt accepterad. Enligt Haavind (1974, s.62) och Badinter (1981, s.173) formas kvinnor redan i uppväxten till att bli goda mödrar genom lek och i uppfostran, där hon lär sig att hon ska se på moderskapet som något givande och självförverkligande. Den goda modern är en mamma som är kärleksfull, trygg och varm, hon tillgodoser barnets behov och prioriterar dessa framför hennes egna (Haavind 1974, s.36). Hon får inte vara egensinnig, högmodig eller självisk, då dessa egenskaper inte ingår i moderskapsidealet (Badinter 1981, s.173).

Haavind (1974, s.43) och Badinter (1981, s.170) menar att myten om den gode modern har funnits genom alla tider och kulturer, och att den grundar sig i föreställningen om att kvinnan anses vara mer biologiskt lämpad än mannen att ta hand om barn. Samhällets förväntningar på den gode modern har alltså inte bara utvecklats till en norm, utan har också blivit något som påstås ligga i kvinnans natur (Badinter 1981, s.170). Lever mödrarna inte upp till idealet om den gode modern får de därmed inte enbart sociala konsekvenser i form av att de påstås vara avvikande, det betraktas dessutom som onaturligt för en kvinna att inte besitta dessa egenskaper (Badinter 1981, s.169ff; Haavind 1974 s.41ff). Myten om den goda modern följs därför också av föreställningar om den dåliga modern (Badinter 1981, s.192ff; Haavind 1974 s.76ff). Det finns flera olika gestaltningar av den dåliga modern, men den grundar sig främst i idén om att hon inte viger sitt liv åt sina barn och saknar de kvaliteterna som den gode modern besitter (ibid.).

4. Metod

I detta kapitel redogör vi för våra metodologiska överväganden i studien. Vi presenterar vilken metod vi valt, hur vår urvalsprocess gått till, olika kvalitetsmått på vår studie och hur vi har arbetat med dessa för god tillförlitlighet. Vidare redogör vi för hur vi har bearbetat empiri, vilka etiska överväganden vi gjort samt hur vi har fördelat uppsatsarbetet sinsemellan.

4.1 Metodval

Denna studie har använt en kvalitativ forskningsansats. Vi valde en kvalitativ metod eftersom vi genom våra frågeställningar vill synliggöra normer och värderingar i den förvaltningsrättsliga kontexten (Bryman 2018, s.488). För att få tillgång till den förvaltningsrättsliga kontexten valde vi att studera LVM-domslut, som är ett textmaterial. Därav blir således den typ av kvalitativ metod vi genomfört en dokumentstudie (Boréus 2015b, s.157). Den typ av dokumentanalys som vi närmare bestämt genomfört och som finns beskriven utförligare i kapitel 3, är en diskursanalys.

En fördel med diskursanalysen i relation till vår studie är att metoden gett oss möjlighet att kartlägga och analysera underförstådda föreställningar samt värderingar i vårt empiriska material via ordval och språkanvändning i domsluten (Boréus 2015b, s.164). En nackdel som inte sällan framförs i relation till diskursanalysen med tanke på att metoden utgår från att vår verklighet är socialt konstruerad är just att ens forskningsresultat också ses som konstruerade. Utifrån det diskursiva synsättet finns det alltid andra möjliga sätt att se och tolka ett empiriskt material på. För att vår studie inte ska uppfattas som godtyckligt tänkande har vi därför utförligt redogjort för de tolkningar vi gjort utifrån empirin och vad vi baserat dessa tolkningar på (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.28f.).

När vi har arbetat med vårt empiriska material har vi haft ett abduktivt tillvägagångssätt. Detta innebär att vi växelvis har arbetat med deduktion och induktion. I praktiken har det abduktiva tillvägagångssättet inneburit att vi redan innan vi gav oss i kast med empirin hade med oss diskursanalysens teoretiska utgångspunkter (se kapitel 3) in i läsningen. Vi har dock inte låtit detta styra vad vi upptäckt i empirin helt och hållet, utan vid läsningen av empiri har empirin i sig också bidragit till att vi utökat våra teorier (Svensson 2015, s.219). I vårt fall har empirin lett till att vi utökat vårt teoriavsnitt med genus- och moderskapsteori.

4.2 Urvalsprocessen

För att generera material till vår studie har ett målstyrt urval gjorts. Vi valde att använda oss av ett målstyrt urval eftersom vi i relation till vårt undersökningsområde hade för avsikt att studera en avgränsad typ av domslut, nämligen gravida kvinnors LVM-domslut (Bryman 2018, s.496). Genom den målstyrda urvalsmetoden kunde vi använda våra kriterier: gravid och LVM, för att direkt få sökträffar som skulle kunna vara relevanta för vår studie. Vi har använt oss av Webbsidan *Juno*, en juridisk rättsdatabas, som vi genom Lunds universitets har haft åtkomst till. På *Juno* har vi använt oss av sökorden *gravid* i kombination med *LVM*.

Vid en första sökning genererade våra sökord 647 olika dokument. Eftersom vi var intresserade av domslut valde vi att avgränsa oss till rättspraxis i sökningen, vilket istället gav oss 340 träffar. Rättspraxisen bestod av domar från allmänna domstolar, förvaltnings och specialdomstolar. I vårt fall var vi endast intresserade av domar från förvaltningsdomstolar eftersom det är i förvaltningsrätten som ett LVM-mål avgörs. Genom att ytterligare avgränsa oss till förvaltningsdomstolar fick vi nu en träff på 178 domar. I kategorin förvaltningsdomstolar ingick högsta förvaltningsdomstolen, kammarrätten och förvaltningsrätten. Förvaltningsrätten är första instans som ett mål angående LVM avgörs i och ett ärende kan enbart gå vidare till kammarrätten och högsta förvaltningsrätten vid överklagande (Socialstyrelsen, 2012, s.127). Med denna vetskap valde vi att ytterligare avgränsa oss till förvaltningsrätterna med anledning av att det är där som den huvudsakliga praxisen i LVM-mål utövas. Detta gav ett nytt utfall på totalt 116 domar från samtliga tolv förvaltningsrätter som finns i Sverige. När vi började närmare granska de 116 olika sökträffarna märkte vi att även avgörande inom LVU-lagstiftningen (Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga) dök upp. Dessa valdes bort eftersom de berörde fel lagrum i förhållande till vår studie.

På *Junos* webbsida var det inte möjligt att öppna domsluten och läsa dem med det abonnemang som Lunds universitet har förbundit sig med. Vi kunde således inte vara säkra på att de sökträffar som vi fick upp hade en betydelsefull relevans i förhållande till vår studie eftersom vi endast kunde se målnumret och inte det faktiska innehållet i domsluten. Med anledning av det valde vi istället att anteckna samtliga målnummer som dykt upp vid sökningen och på egen hand begära ut domsluten genom att kontakta respektive

förvaltningsrätt via webbsidan *domstol.se* genom funktionen beställ domar, beslut eller handlingar. Genom att vi var tvungna att begära ut handlingarna via förvaltningsrätternas webbsidor fick vi en automatisk års-begränsning eftersom det inte gick att beställa handlingar som var avgjorda tidigare än från år 2015. Detta medförde att ytterligare domslut fick uteslutas. Till skillnad från de övriga förvaltningsdomstolarna hade Malmös förvaltningsrätt möjlighet att förmedla LVM-handlingar från och med år 2010 och framåt. Med anledning av att det fanns domslut från år 2013 med relevans för vår studie från Malmös förvaltningsrätt, valde vi att ha med dessa i vårt urval.

Det material vi begärde ut bestod av totalt 49 domslut. Vid en initial genomläsning visade det sig att fjorton stycken av domsluten inte var relevanta för vår studie eftersom de antingen inte var ett avgörande enligt 4§ LVM eller berörde fel målgrupp och därmed uteslöts dessa från vårt urval. Vårt slutgiltiga material som vi baserat vår studie på består således av 35 domslut från år 2013–2022 angående beredande av vård enligt 4§ LVM från tio av Sveriges tolv förvaltningsrätter.

4.3 Studiens tillförlitlighet

När Bryman (2018, s.467) diskuterar bedömningen av studier utifrån begreppen reliabilitet och validitet, redogör han för begreppet *tillförlitlighet* som ett alternativ för kvalitativa undersökningar. I detta avsnitt kommer vi därför att ta avstamp i de fyra delkriterierna som Bryman (2018, s.467) menar kan användas för att bedöma en studies tillförlitlighet, nämligen *trovärdighet*, *överförbarhet*, *pålitlighet* samt *möjlighet att styra och konfirmera*.

Vid en första anblick kan vår studies *trovärdighet* anses vara relativt låg eftersom vårt empiriska material troligtvis kan tolkas på många olika sätt (Bryman 2018, s.467). Framförallt med tanke på att vi genomfört en diskursanalys, där en vanlig anmärkning är att ens forskningsresultat anses vara producerade och inte objektiva (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.28f.). Däremot menar vi att studiens diskursanalytiska förhållningssätt istället tillför en hög *överförbarhet*, eftersom förhållningssättet möjliggör att studiens resultat skulle kunna överföras till andra kontexter (Bryman 2018, s.468). De diskurser som har identifierats i domsluten är troligtvis inte något som enbart förekommer inom förvaltningsrättsliga förhandlingar, utan synliggör snarare de normer och värderingar som finns övergripande i vårt samhälle. För att öka studiens överförbarhet ytterligare har vi också använt oss av täta

beskrivningar i och med att vi har gett detaljrika redogörelser för våra tolkningar av det empiriska materialet i analyskapitlet (ibid.).

Vad gäller *pålitligheten* i förhållande till vår egen studie är den i vår mening relativt hög, med tanke på att vi har strävat efter att vara transparenta och inta ett granskande synsätt (Bryman 2018, s.468). Vår ambition har varit att redogöra för hur vi har genomfört studien på ett så konkret sätt som möjligt, genom att utförligt redovisa och motivera för hur vi har gått tillväga i alla delar av arbetsprocessen (ibid.). För att uppnå hög pålitlighet har vi bland annat beskrivit alla steg i urvalsprocessen samt motiverat valet av teorier i teoriavsnittet.

För att studien ska uppnå en hög tillförlitlighet även ur det sista kriteriet, *möjligheten att styrka och konfirmera*, har vi i största möjliga mån försökt vara objektiva i våra tolkningar av empirin (Bryman 2018, s.470). Som tidigare nämndes i kapitel 4.1 har vi haft ett övervägande abduktivt tillvägagångssätt, vilket innebär att vi haft med oss viss teoretisk kunskap när vi bearbetat materialet (Svensson 2015, s.219). Detta är dock något som vi menar har varit nödvändigt för att kunna genomföra en diskursanalys, vilket därför inte bör påverka undersökningens tillförlitlighet. Trots det kommer vi människor aldrig kunna frånga våra personliga värderingar, men detta är inget vi själva upplever har färgat våra tolkningar av empirin. Vår ambition har varit att ha en genomgående transparens där vi visar de tolkningar som gjorts i förhållande till teori och tidigare forskning. Studiens transparens har vidare medfört att vår studie kan anses ha en hög tillförlitlighet även i relation till detta kriterium.

4.4 Bearbetning av materialet

Det finns inget enhetligt metodologiskt sätt att genomföra en diskursanalys på (Bergström & Ekström 2015, s.275). Vi har därför valt att följa strukturen för en tematisk analys vid bearbetningen av empirin (Bryman 2018, s.707f.). När vi hade vårt slutgiltiga urval av domslut började vi således med att läsa igenom allt material i sin helhet. När vi båda hade läst igenom samtliga domslut varsin gång delade vi upp dessa mellan oss. Därefter läste vi båda två genom den del av domsluten som vi var ansvariga för ytterligare några gånger för att bli bekanta med innehållet i materialet (Rennstam & Wästerfors 2015a, s.223).

När vi hade bekantat oss med vår empiri började vi med att göra en inledande kodning av respektive delar av domsluten som vi var ansvariga för, genom att färgmarkera allt i texten

som vi tänkte skulle kunna kopplas till våra frågeställningar (Rennstam & Wästerfors 2015a, s.224). Vid den initiala kodningen ville vi vara så öppna som möjligt inför empirin (Rennstam & Wästerfors 2015a, s.223) och gick därför inte in med några mer på förhand bestämda teoretiska utgångspunkter än de som ligger till grund för diskursanalysen (se kapitel 3). Genom ett sådant arbetssätt fick vi möjlighet att upptäcka intressanta mönster och variationer i domsluten som vi vid den första övergripande genomläsningen inte hade lagt märke till (Rennstam & Wästerfors 2015b, s.99f.). Från början hade vi ambitionen att enbart studera vilka diskurser som gick att urskilja i empirin i förhållande till det ofödda barnet. Efter hand lade vi dock märke till att kvinnan och hennes roll som moder konstruerades på ett visst sätt i domsluten och fick på så vis upp ögonen för att även analysera detta.

Den första inledande kodningen vi gjorde resulterade i att vi hade färgmarkerat mycket i domsluten som vi tyckte var intressant där vi upplevde att allt vi hade markerat inte skulle kunna användas för att besvara våra frågeställningar. Vi var således tvungna att reducera materialet genom att göra en mer selektiv kodning. När vi gick vidare och genomförde den selektiva kodningen valde vi att läsa in oss på de teorier och begrepp som vi nu hade beslutat oss för att använda i uppsatsarbetet (se kapitel 3). Genom att göra på följande vis kunde vi enklare urskilja vad som skulle kunna analyseras och förklaras med våra teorier i det empiriska materialet och kunde på så sätt reducera antalet koder (Svensson 2015, s. 208). Vi genomförde den selektiva kodningen i två omgångar där vi i den första processen fokuserade på att urskilja teman som kunde besvara vår första frågeställning i relation till det ofödda barnet. I den andra omgången fokuserade vi istället på att identifiera teman som vi kunde koppla till diskurser i förhållande till den gravida kvinnan.

Den selektiva kodningen mynnade ut i att vi kunde identifiera fem återkommande diskurser i vårt empiriska material. Tre diskurser i förhållande till det ofödda barnet: *fostret är inget rättssubjekt, det ofödda barnet bör skyddas, det ofödda barnet som en motivationsfaktor*, och två diskurser i relation till den gravida kvinnan: *mamman som strävar efter att leva upp till idealet* och *mamman som inte lever upp till idealet*. För att vi sedan skulle kunna besvara vår andra frågeställning kring hur de olika diskurserna förhåller sig till varandra tillämpade vi de valda diskursanalytiska begreppen (se kapitel 3) på materialet.

Eftersom vi inte kan presentera alla fynd ur empirin i analysavsnittet har vi valt ut citat från domsluten som vi anser är representativa och talande för våra upptäckter i sin helhet

(Rennstam & Wästerfors 2015a, s.228). Citaten vi använder synliggör enligt vår uppfattning, dels att det förekommer olika diskurser, men även att dessa diskurser är återkommande mellan domsluten samt att vissa diskurser tillmäts större betydelse än andra.

4.5 Forskningsetiska överväganden

Vid bedrivandet av samhällsvetenskaplig forskning är etik en central del som forskaren bör ha i åtanke. Detta för att dels säkerställa att forskningen genomförs med god kvalitet, men främst för att skydda de individer som deltar i forskningen från skada och kränkning.

Vetenskapsrådet (2002; 2017) har därmed presenterat i huvudsak fyra forskningsetiska principer som forskaren bör ta hänsyn till: *informationskravet*, *samtyckeskravet*, *konfidentialitetskravet* samt *nyttjandekravet*. Dessa fyra forskningsetiska principer är något som vi burit med oss under arbetets gång och som har bidragit till att vi behövt göra en del etiska överväganden längs vägen.

Informationskravet och *samtyckeskravet* är de två principer som vi kommit fram till inte är applicerbara i förhållande till vår studie. De två kraven handlar om att deltagare i en forskningsstudie ska få information om studien innan deltagandet och att deltagaren ska ha samtyckt till att delta (Vetenskapsrådet 2002; 2017). Anledningen till att kraven inte varit applicerbara i relation till vår studie är för att LVM-domslut är allmänna handlingar enligt tryckfrihetsförordningen (SFS 1949:105), vilket innebär att alla har rätt att begära ut dessa handlingar efter en sekretessprövning. Eftersom vi inte kunnat tillämpa informationskravet och samtyckeskravet har vi lagt större vikt vid de andra två kraven, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet.

Trots att LVM-domarna är allmänna handlingar, som i stort sett alla har rätt att ta del av, har vi ändå strävat efter att bibehålla avidentifiering och anonymisering för att uppfylla *konfidentialitetskravet* (Vetenskapsrådet 2002; 2017). Vi har således valt att utesluta kvinnornas namn vid citeringen i analysen och benämner dem istället för "X.X" för att inte röja någon personlig information om dem eller deras personliga uppgifter. Av samma skäl har vi också valt att inte presentera eller skriva ut domslutens riktiga målnummer i vår studie. Till följd av detta kommer läsaren inte kunna kontrollera vilka domslut vi faktiskt använt i uppsatsen, vilket påverkar studiens tillförlitlighet negativt. Trots det menar vi att det har varit en nödvändig åtgärd för att uppfylla konfidentialitetskravet med anledning av att det

förekommer känslig och integritetsnära information om individen i ett LVM-domslut. För att ändå tydliggöra att vi använder oss av olika citat från ett varierat antal domslut har vi numrerat domsluten från 1–35. Slutligen kommer vi i förhållande till *nyttjandekravet* enbart att använda domsluten i forskningsändamål och kommer således förstöra materialet när studien är avslutad (Vetenskapsrådet 2002; 2017).

4.6 Arbetsfördelning

Vår ambition med uppsatsarbetet har varit att arbeta gemensamt i största möjliga mån samt att hålla en jämn arbetsfördelning sinsemellan. Vid bearbetningen av vårt studiematerial läste vi båda först igenom alla domslut och sedan när vi skulle påbörja kodningen och tematiseringen, delade vi upp domsluten mellan oss. När vi båda hade analyserat materialet bytte vi material med varandra för att kunna stämma av och se om vi funnit liknande eller avvikande upptäckter i empirin. Därefter träffades vi för att gemensamt diskutera och komma fram till slutgiltiga teman i materialet samt för att välja ut delar av empirin som vi båda tyckte var representativa och som vi ville presentera i vår analys. Vad gäller arbetsfördelningen i förhållande till uppsatsens olika beståndsdelar, har vi båda två varit involverade och skrivit på samtliga av uppsatsens alla avsnitt. Vi har skrivit avsnitten inledning, syfte och frågeställningar tillsammans, likaså analyskapitlet och slutsatser/slutdiskussion. Vissa delar i uppsatsen har vi dock behövt dela upp emellan oss för att effektivisera arbetet eftersom vi upplevde att det blev svårt att skriva på samma del samtidigt. För att, trots viss uppdelning, lyckas med ett enhetligt tillvägagångssätt genom uppsatsen har vi hela tiden haft en god kommunikation och diskuterat tillsammans kring vad vi vill förmedla med varje del i uppsatsen och hur vi ska göra det. Den goda kommunikationen oss emellan har bidragit till att vi båda två har varit väl insatta i vad den andra skriver om, vilket har möjliggjort att vi kunnat avlasta och stötta varandra i situationer där någon av oss fastnat i skrivandet eller behövt ventilera tankar i processen.

5. Resultat och analys

I detta kapitel presenterar vi resultatet av vår studie och analyserar det med hjälp av valda teorier. Vi ställer också våra resultat i relation till tidigare forskning när detta blir relevant för vår tolkning. Vi har strukturerat kapitlet i två avsnitt utifrån våra två frågeställningar och har under vardera avsnitt presenterat den gravida kvinnan och det ofödda barnet under skilda rubriker. Vi börjar med att svara på vår första frågeställning (avsnitt 5.1) genom att presentera vilka diskurser som vi har identifierat i förhållande till det ofödda barnet och den gravida kvinnan. Sedan i avsnitt 5.2 svarar vi på vår andra frågeställning genom att vi i avsnittet analyserar hur de olika diskurserna som vi identifierat förhåller sig till varandra.

5.1 Vilka diskurser kan identifieras kring det ofödda barnet och den gravida kvinnan i LVM-domarna?

Vi har kunnat identifiera fem olika diskurser kring det ofödda barnet och den gravida kvinnan i LVM-domarna. Diskurserna är: *fostret är inget rättssubjekt*, *det ofödda barnet bör skyddas*, *det ofödda barnet som en motivationsfaktor*, *mamman som strävar efter att leva upp till idealet* och *mamman som inte lever upp till idealet*. Vi har kunnat urskilja de olika diskurserna kring det ofödda barnet och den gravida kvinnan genom att vi funnit språkliga mönster i domsluten som talar för att det finns vissa bestämda sätt att tala om dessa på (Winther Jørgensen & Phillips 2000). Nedan kommer vi, med stöd av språkliga hänvisningar i domsluten, presentera hur vi har kommit fram till de diskurser som vi identifierat och hur dessa diskurser förhåller sig till varandra. För att synliggöra diskurserna har vi fetmarkerat de ord i citaten som vi menar understryker diskurserna.

5.1.1 Det ofödda barnet

Fostret är inget rättssubjekt

Vi har identifierat en diskurs i nio av de 35 domsluten som vi benämnt *fostret är inget rättssubjekt*. Diskursen synliggörs genom att det explicit skrivs ut att det ofödda barnet enligt gällande lagstiftning, inte kan tillmätas någon betydelse eller något värde vid bedömningen av LVM. Detta är en diskurs som i första hand synliggörs i motiveringar gjorda av förvaltningsrätten, bland annat när de förklarar att fostret inte omfattas av rekvisiten i 4§ LVM. Förvaltningsrättens motiveringar kan kopplas till socialutskottets betänkande (SoU

1981/82:22) där de förklarar att det ofödda barnet inte omfattas av närståenderekvisitet i 4§ LVM:

Av 1981 års lagförarbeten till LVM belyses att **skyddet för närstående inte inbegriper ett ännu ofött foster**. (Förvaltningsrätten, domslut 32)

I två av de nio domarna kunde diskursen också identifieras i den gravida kvinnans yttrande, där kvinnan själv betonar att risken för hennes ofödda barn inte kan tas i beaktande vid bedömningen av hennes vårdbehov:

Hon äventyrar dock inte sin hälsa och enligt förarbeten till LVM **kan inte risken för det ofödda barnet tas i beaktande** vid prövning av förutsättningarna för LVM är uppfyllda. (Kvinna, domslut 5)

Att diskursen *fostret är inget rättssubjekt* kunde identifieras i domsluten visar att det råder en föreställning där det ofödda barnet inte anses skyddsvärt, trots att barn är något som samhället i stort värnar om (SFS 2018:1197). Att diskursen framkommer i förvaltningsrättens motiveringar är visserligen inte förvånande med tanke på att förarbeten till LVM tydligt tar ställning till att fostret inte omfattas av lagen eftersom ett ännu ofött foster inte har några juridiska rättigheter i svensk lagstiftning (SoU 1981/82:22). Däremot tyder det faktum att *fostret är inget rättssubjekt* också förekommer hos de gravida kvinnorna på att diskursen inte enbart är unik för de som utövar lagen. Diskursen kan enligt vår tolkning snarare förstås som en samhällsövergripande föreställning som utgår från att de juridiska rättigheter som svensk praxis tillskrivit kvinnan väger tyngre än fostrets.

Det ofödda barnet bör skyddas

Som tidigare nämndes i avsnitt 3.3 har LVM en kluven fostersyn där lagen talar både för och emot skyddet för det ofödda barnet (Perselli 1998). I motsats till diskursen *fostret är inget rättssubjekt* har vi således även kunnat identifiera en diskurs som anser att *det ofödda barnet bör skyddas*, där fostret till skillnad från tidigare nämnd diskurs ges status som ett rättssubjekt och som därmed ska tillmätas betydelse vid bedömningen av ett LVM. Enligt Perselli (1998) tillskrivs fostret ett högt skyddsvärde i LVM-lagstiftningen, vilket även vi har kunnat lägga märke till i vår empiri. Diskursen vi identifierat bygger på ett språkbruk där det poängteras att

det ofödda barnet riskerar att skadas till följd av moderns missbruk och att fostret på grund av detta behöver tillskrivas ett skyddsvärde.

I socialnämndernas uttalanden är diskursen *det ofödda barnet bör skyddas* mest förankrad vilket blir synligt eftersom socialnämnden i 19 av 35 domar använder fostret och graviditeten i deras argumentation i förhållande till kvinnans vårdbehov. I 16 av de 19 fallen använder de hälsoindikationen i 4§ LVM för att understryka faran för kvinnans och fostrets hälsa gemensamt, men i tre av de 19 domarna motiverar de också kvinnans vårdbehov utifrån faran för fostrets hälsa enskilt:

Det bedömdes **föreligga en risk för X.X och det ofödda barnets liv och hälsa.**
(Socialnämnden, domslut 21)

X.X är gravid och **det finns risk för fosterskador** om hon inte får behandling för sitt missbruk. (Socialnämnden, domslut 24)

Vi har vidare även kunnat identifiera diskursen i förvaltningsrättens motiveringar. Reitan (2017) menar att det inte är helt ovanligt att förvaltningsrätten hänvisar till faran för både kvinnans och fostrets hälsa i deras motivering utifrån 4§ LVM. Trots att förvaltningsrätten i majoriteten av våra domslut antingen avfärdar eller inte nämner fostret i sin bedömning så förekommer det i sex av 35 fall att de, precis som Reitan uppmärksammar i sin studie, hänvisar till faran för både moderns och fostrets hälsa:

Hon utsätter sig för **fara**, bl.a. **genom abstinensbesvär som påverkar både henne och hennes ofödda barn.** (Förvaltningsrätten, domslut 31)

Det finns som nämnt inte någon rättslig möjlighet att tvångsomhänderta en kvinna med hänsyn till fostrets hälsa. Reitan (2017) menar dock att socialutskottets betänkande från år 1981 (SoU 1981/82:22) öppnat upp för en bred tolkning av LVM-lagstiftningen och därav också möjliggjort en praxis som tillåter att hänsyn ändå tas till det ofödda barnet genom en motivering som går via kvinnans situation och vårdbehov. I vår empiri och genom ovan exemplifierande citat menar vi att det blir tydligt att det är precis det som förvaltningsrätten gör. Förvaltningsrätten slår samman kvinnan och det ofödda barnet till en gemensam enhet och kan på så sätt, trots att de saknar juridisk grund för det, tillmäta fostret ett rättsligt värde

som behöver skyddas från kvinnans missbruk. Som en dimension till Reitans (2017) forskning menar vi att detta språkbruk där förvaltningsrätten och likaså socialnämnden uppmärksammar fostret, snarare än en praxis, bör förstås som en samhällelig övergripande diskurs där barn tillskrivs ett högt skyddsvärde. Vidare är vår tolkning att det är denna samhälleliga diskurs som i sin tur har medfört att det överhuvudtaget har utvecklats en praxis där fostret tillmäts ett skyddsvärde i utövandet av lagen.

Det ofödda barnet som en motivationsfaktor

Ett kommande barn kan verka som en motivationskraft för en missbrukande kvinna och vetskapen om graviditeten kan innebära att kvinnan vill försöka bryta sitt missbruk (Klee & Lewis 2002; Trulsson 2006). Likt tidigare forskning har vi kunnat identifiera en diskurs som tar fasta på en ökad motivation hos de gravida kvinnorna till följd av det kommande barnet (ibid.). Det ofödda barnet ses som en motivation för att bryta missbruket för nästintill samtliga av de missbrukande kvinnorna i vår empiri. Detta blir synligt genom att 18 av 35 kvinnor i sitt anförande i domsluten nämner att de blivit mer motiverade att sluta med sitt missbruk sedan de fick veta att de var gravida:

Att hon **nu är gravid** innebär att hon är **mer motiverad än tidigare** att försöka **bryta sitt missbruk** (Kvinna, domslut 7)

Anledningen till att det kommande barnet motiverar kvinnorna till att vilja bli av med sitt missbruk kan förstås om det sätts i relation till tidigare forskning kring missbrukande mödrar. Missbrukande mödrar ser inte sällan det kommande barnet som en möjlighet att uppnå ett socialt värde i samhället och något som skänker dem mening med livet (Trulsson 2006). I förhållande till vår empiri uttrycker kvinnorna sig med ett språkbruk som vi menar symboliserar ett liknande tankesätt:

Hon önskar en **nystart med sitt ofödda barn** (Kvinna, domslut 26)

Ovanstående citat exemplifierar att det kommande barnet värderas högt av kvinnorna i domsluten. Barnet blir därför inte enbart en motivationsfaktor i avseendet att bli drogfri, utan barnet kan också bidra till att kvinnan uppnår ett socialt värde och får en ny mening med livet. Att kvinnorna upplever att de kan få en nystart tack vare barnet skulle således enligt vår tolkning kunna vara en anledning till att kvinnorna känner sig mer motiverade till att bli av med missbruket.

5.1.2 Den gravida kvinnan

Mamman som strävar efter att leva upp till idealet

Vi människor präglas av föreställningar och normer kring hur en god moder bör vara som finns förankrade och institutionaliserade i varje människans inre värld såväl som på den övergripande samhällsnivån. I vår empiri har vi, likt Trulsson (2006) identifierat att dessa normer kring hur en god moder bör vara genomsyrar de gravida kvinnornas tankesätt kring moderskapet. Vi har vidare också lagt märke till att kvinnorna själva ser upp till det samhällsideal som finns kring hur en god moder bör vara. Förväntningarna på den goda modern är en kvinna som skänker sitt barn trygghet, tillgodoser och sätter sitt barns behov framför sina egna (Haavind 1974). I kvinnornas yttranden finns det ett återkommande språkbruk som vi menar symboliserar att de utgår ifrån dessa förväntningar som finns om att en moder ska ge sitt barn trygghet och sätta barnet först. Detta synliggörs genom att kvinnorna bland annat uttrycker att det kommande barnet betyder allt för dem, att de vill ansvara för sitt barn, att kvinnan vill bryta sitt missbruk till följd av barnet och att kvinnan vill/försöker skapa bättre förutsättningar för sitt barn:

Hon uppger att hon **inte skulle utsätta sitt ofödda barn för allvarliga risker. Barnet betyder allt för henne** och hon kan inte se framför sig att hon ska fortsätta leva med missbruk. (Kvinna, domslut 12)

Hon är i **behov av en bostad** så att hon och **sitt blivande barn kan bo där**. (Kvinna, domslut 19)

Vi har valt att benämna diskursen som vi identifierat i 24 av 35 domslut i relation till de gravida kvinnorna för *mamman som strävar efter att leva upp till idealet*. Anledningen till att vi använt denna benämning på diskursen är för att vi uppmärksammat att de gravida kvinnorna i empirin talar om hur de kommer eller vill vara som mödrar snarare än hur de faktiskt är:

Sedan augusti har hon dock varit helt **drogfri**, något som hon har för **avsikt att fortsätta vara** för att **kunna vara en bra mamma** för sina barn. (Kvinna, domslut 35)

Dagen innan den muntliga förhandlingen var hon på **ultraljud** vilket var en **omvälvande upplevelse**. Hon **vill nu ta ansvar för sitt barn** och förstår att det annars kan ta skada. (Kvinna, domslut 11)

Vår tolkning är att kvinnornas språkbruk synliggör att kvinnorna själva mäter och värderar sin modersförmåga i relation till idealet om den gode modern som sätter sitt barn först. Detta blir enligt vår mening tydligt genom att kvinnorna i sina formuleringar utgår från de egenskaper som tillskrivits den goda modern genom att de som i citatet ovan exempelvis säger att de ska ta ansvar för sitt barn. Samtidigt visar samma språkbruk också på att kvinnorna är medvetna om att de för tillfället inte lever upp till samhällets krav på hur en god moder bör vara på grund av missbruket, eftersom kvinnorna i relation till dessa egenskaper uttrycker att det är något de strävar efter att utveckla och uppnå.

Mamman som inte lever upp till idealet

Idealet om den goda modern följs av föreställningar kring den dåliga modern (Badinter 1981; Haavind 1974). Den andra diskursen som vi således identifierat i förhållande till den gravida kvinnan i LVM-domarna är *mamman som inte lever upp till idealet*. Diskursen synliggörs främst i socialnämndens yttranden eftersom den identifierades i 22 av 35 domslut, men förekommer även i förvaltningsrättens motiveringar i 10 av 35 domslut. Diskursen tar sin utgångspunkt i att vi uppmärksammat ett språkbruk som ger uttryck för att den gravida kvinnan till följd av sitt missbruk inte anses vara en tillräckligt bra mamma åt det kommande barnet. Detta framkommer bland annat i formuleringar där kvinnan påstås sakna insikt i/vara ambivalent inför de skador hon kan orsaka sitt barn genom missbruket, att hon kommer må psykiskt dåligt när hon inser vilka skador hon kan ha orsakat barnet, att hon inte har ordnade livsförhållanden/inte kan skapa förutsättningar för barnet. Citatet nedan är ett exempel på en formulering som vi menar synliggör diskursen i domsluten:

X.X omfattande psykiska ohälsa och missbruk medför att hon **inte kan skapa förutsättningar** för sig själv och **sitt barn**. (Socialnämnden, domslut 19)

Vidare har domsluten även synliggjort att socialnämndens och förvaltningsrättens språkbruk gällande de gravida kvinnorna är starkt präglade av de föreställningar och egenskaper som idealet om den gode modern innefattar. I empirin har vi lagt märke till att en återkommande

formulering som förekommer kring kvinnan är att hon “fortsatt missbruka trots kännedom om sin graviditet”. Detta är ett språkbruk som vi menar tyder på att det finns en förväntning på att kvinnan, till följd av sitt graviditetsbesked, borde ha frångått sitt missbruk och satt det kommande barnets hälsa och behov först. Eftersom den gode modern är en kvinna som värnar om sitt barn och sätter barnets behov i första rum (Haavind 1974), resulterar det i att den gravida kvinnan inte anses uppfylla dessa krav när hon “trots sin graviditet” ändå fortsätter att missbruka:

Det har kommit in orosanmälningar till socialnämnden gällande att detta **missbruk fortsatt** den senaste tiden **trots** att X.X haft **kännedom om att hon varit gravid**. (Socialnämnden, domslut 20)

Av **1981 års lagförarbeten** till LVM belyses att skyddet för närstående inte inbegriper ett ännu ofött foster. **Samtidigt står det i förarbetena** att det får anses föreligga en allvarlig fara för den gravida kvinnans egen hälsa om hon **inte förmår att avsluta sitt missbruk** under graviditeten, **trots kännedom** om att **fostret kan komma att lida skada av missbruket**. Vidare visar det att hon **inte kunnat kontrollera sitt missbruk trots att hon varit gravid**. (Förvaltningsrätten, domslut 32)

Formuleringen “*trots kännedom om att hon varit gravid*” är en formulering som fötts fram ur socialutskottets betänkande år 1981 (SoU 1981/82:22) och som numera används återkommande i LVM-domar som ett förstärkande argument för att kvinnans missbruk är allvarligt (Reitan 2017). Att sådana språkliga formuleringar fortfarande förekommer i rättsväsendet 40 år senare visar på hur etablerade samhällseliga diskurser är, däribland hur ett gott moderskap definieras. Framförallt visar det hur väl förankrad diskursen har blivit till följd av socialutskottets yttrande om att missbruk knappast är ett “[...] normalt beteende hos en gravid kvinna.” (SoU 1981/82:22), med hänsyn till att tankar från detta förarbete fortfarande lever kvar i dagens domslut. Utifrån samhällets syn anses moderskapet vara kvinnans största bedrift och hon ska ägna all sin tid åt att skydda sitt barn (Badinter 1981; Haavind 1974). När den gravida kvinnan missbrukar lever hon till följd av detta inte upp till idealet om den goda modern, vilket i rättsväsendet mening tyder på att kvinnans missbruk är allvarligt. En mamma borde, enligt idealet om den gode modern, viga hela sitt liv åt att skydda sitt kommande barn och inte utsätta det för allt som ett missbruk medför (Badinter 1981; Haavind 1974). När

kvinnan inte "lyckats" hålla sig drogfri "trots" sin graviditet blir det enligt vår tolkning tydligt att hon inte lever upp till idealet och hon framstår då istället enligt socialnämnden och förvaltningsrätten som en dålig moder (Lewis 2002).

Vidare menar vi att det faktum att kvinnan är gravid vid prövningen av hennes vårdbehov enligt LVM troligtvis påverkar att vi har kunnat identifierat diskurser kring hur ett gott moderskap definieras och att kvinnornas moderskapsförmåga mäts mot det i domsluten. Både Perselli (1998) och Reitan (2017) menar att det har utvecklats en praxis i tillämpningen av LVM på gravida missbrukande kvinnor som skiljer sig från tillämpningen på personer som inte är gravida. Ur ett diskursteoretiskt perspektiv skulle denna praxis som bedömer gravida missbrukare på ett särskilt sätt kunna förklaras av att kvinnan intar, eller snarare tillskrivs, två helt olika *subjektspositioner* som påverkar hur omvärlden definierar och ser på henne (Bergström & Ekström 2015). Hennes subjektsposition som å ena sidan missbrukare och andra sidan gravid kvinna är två identiteter som står i konflikt med varandra till följd av det höga skyddsvärde barn har i vårt samhälle idag (SFS 1990:52; SFS 2001:453; SFS 2018:1197). Eftersom idealet om den goda modern genomsyrar hela samhället och formar synen på moderskapet (Badinter 1981; Haavind 1974), menar vi att detta även färgar socialnämndens och förvaltningsrättens föreställningar kring kvinnor och moderskap. Vår tolkning är därmed att de samhälleliga normer som finns kring moderskapet bidrar till att kvinnans vårdbehov inte enbart bedöms utifrån det faktum att hon är missbrukare, utan också utifrån sin subjektsposition som blivande moder.

5.2 Hur förhåller sig de olika diskurserna till varandra?

5.2.1 Det ofödda barnet

Genom presentationen av de olika diskurserna vi identifierat kring det ofödda barnet tidigare i avsnittet, blir det enligt vår mening tydligt att det ofödda barnet som begrepp är en *flytande signifikant* (Bergström & Ekström 2015) i den förvaltningsrättsliga kontexten. Denna tolkning gör vi med anledning av att vi kunnat identifiera att begreppet inte har någon entydig fast definition samt att det råder konkurrens mellan de olika aktörerna och diskurserna om att ge begreppet betydelse i domsluten (ibid). I ett och samma domslut kan det samtidigt finnas två eller tre olika diskurser kring det ofödda barnet som allihop konkurrerar om att ge fostret en viss betydelse och innebörd. I domslutet nedan ger socialnämnden fostret status som ett

rättssubjekt som behöver skyddas från kvinnans missbruk. Kvinnan i fråga menar att det kommande barnet motiverar henne till att ta emot frivilligt stöd och bli kvitt sitt missbruk medan förvaltningsrätten uttrycker att det ofödda barnet inte har en rättslig betydelse i förhållande till förordnandet av LVM.

Fostret kan ha **tagit skada** av **X.X missbruk** [...]. (Socialnämnden, domslut 30)

Hon har **valt ett nyktert liv** och vill **kämpa för sin son**. (Kvinna, domslut 30)

Begreppet **närstående** innefattar **inte ett ofött barn**. (Förvaltningsrätten, domslut 30)

I domsluten utspelar sig det vidare en maktkamp mellan de olika diskurserna om att vara den överordnade diskursen som ger det ofödda barnet sin sanna innebörd. Konflikt mellan diskurser om att ge begrepp en viss betydelse och få den specifika betydelsen att framstå som sann kallas för *antagonism* (Winther Jørgensen & Phillips 2000). Sanning kan ses som kunskap som har uppnått status som sann och i skapandet av detta spelar makt en avgörande roll för vad som uppnår status som just sanning och inte (Foucault 1993; 2008). Perselli (1998) menar att fostersynen i LVM-lagstiftningen och dess tillämpning är kluven vilket tyder på att det finns en konflikt mellan å ena sidan samhällets vilja att skydda barnet och andra sidan kvinnans missbruk. I empirin har vi, likt Perselli (1998), kunnat se att det finns en tvetydighet kring hur man ska se på foster genom att vi uppmärksammat att det råder antagonism mellan diskurserna *det ofödda barnet är inget rättssubjekt* och *det ofödda barnet bör skyddas* i domsluten. Det är i huvudsak socialnämnden som använder sig av diskursen *det ofödda barnet bör skyddas* och förvaltningsrätten *ofödda barnet är inget rättssubjekt*. I den förvaltningsrättsliga kontexten är det förvaltningsrätten som har den största maktpositionen i och med att det är de som har den slutgiltiga befogenheten att fatta ett beslut om LVM (Socialstyrelsen 2021). Förvaltningsrätten är således enligt vår tolkning de som är innehavare av makten att besluta vilken diskurs kring det ofödda barnet som ska uppnå status som sanning och därmed få vara den som ska tillmätas värde och vara styrande i domsluten. Detta menar vi synliggörs bland annat i följande utdrag:

X.X **utsätter sitt liv och fostrets liv** för allvarlig **fara** och synes sakna insikt om detta. (Socialnämnden, domslut 17)

Individ och familjenämnden har i sin ansökan **lagt stor vikt vid** att X.X **genom sitt missbruk utsätter sig och fostret för allvarlig fara**. Förvaltningsrätten **delar den**

oro som finns kring X.X **väntade barn**. Emellertid omfattar **inte skyddet för närstående i §4** första stycket 3 punkten c **LVM** enligt förarbeten och praxis **inte ett ännu ofött barn**. **Förvaltningsrätten saknar** således **möjlighet att på grund av** eventuell **risk för skador på barnet bifalla ansökan** om vård enligt LVM. (Förvaltningsrätten, domslut 17)

Att förvaltningsrätten är de som besitter makten att bestämma vilken diskurs kring det ofödda barnet som ska tillmätas värde och inte, synliggörs ytterligare i förhållande till diskursen *det ofödda barnet är en motivationsfaktor*. Diskursen används enbart av kvinnorna i syfte att motivera varför förvaltningsrätten inte borde bifalla ett LVM, eftersom kvinnorna med anledning av det kommande barnet är motiverade till att bli av med sitt missbruk och kan göra detta på frivillig väg. Förvaltningsrätten uppger återkommande i domsluten å ena sidan att de inte ifrågasätter kvinnans motivation, men å andra sidan avfärdar de det ofödda barnet som motivationsfaktor som en legitim diskurs som borde få ett sanningsvärde i deras bedömning. Att diskursen *det ofödda barnet som motivationsfaktor* inte fått värde som en legitim diskurs i domsluten menar vi blir tydligt i hur förvaltningsrätten språkligt uttrycker sig i anspråk till kvinnornas motivation:

Hon befinner sig i en **annan situation än** vad som varit fallet **tidigare** när hon avbrutit olika insatser. Hon är nu **gravid** [...]. Dagens situation **medför** att hon är **mer motiverad** och det **samtycke** hon lämnat är **tillförlitligt** (Kvinna, domslut 16)

Förvaltningsrätten **ifrågasätter inte** att X.X vill **komma ifrån sitt missbruk** och att hon är **motiverad** att genomgå behandlingsinsatser. **Mot bakgrund** av att X.X är **gravid** är det **extra viktigt** att **nödvändig vård faktiskt genomförs** (Förvaltningsrätten, domslut 16)

När det inte längre finns en kamp om betydelse och ett begrepps betydelse reducerats till en möjlig kallas det för *hegemoni* (Bergström & Ekström 2015). I sex av 35 domslut har vi uppmärksammat att det uppstår hegemoni mellan förvaltningsrätten och socialnämndens betydelse av det ofödda barnet, genom att förvaltningsrätten övertar socialnämndens diskurs *det ofödda barnet bör skyddas*. På så vis väljer förvaltningsrätten att ge det ofödda barnet ett skyddsvärde i sin motivering för LVM, trots att juridiska förarbeten talar emot en sådan praxis (SoU 1981/82:22).

Vård enligt LVM är **nödvändig** mot bakgrund av att det är **stor risk** för att X.X **inte kommer fullfölja planeringen**, med den **fara** det innebär för **hennes själv** och **det väntade barnet**. (Socialnämnden, domslut 3)

Bedömning görs att X.X **utsätter både sin egen och det ofödda barnets hälsa för allvarlig fara**. (Förvaltningsrätten, domslut 3)

I ovanstående dom anför socialnämnden att kvinnan är i behov av vård enligt LVM eftersom hon utsätter sig själv och sitt ofödda barn för fara. Förvaltningsrätten återkommer sedan till socialnämndens utlåtande och grundar sitt beslut om vård enligt LVM på socialnämndens motivering. Genom att förvaltningsrätten gör på detta vis bekräftas och förstärks vår tidigare tolkning kring att förvaltningsrätten är de som besitter den största makten att bestämma vilken diskurs som ska tillmätas betydelse i bedömningen och värderas som den sanna (Foucault 1993; 2008).

5.2.2 Den gravida kvinnan

Efter att ha presenterat diskurserna *mamman som strävar efter att leva upp till idealet* och *mamman som inte lever upp till idealet* som vi kunnat identifierat i relation till den gravida kvinnan, är vår tolkning att det råder *hegemoni* (Bergström & Ekström 2015) mellan diskurserna kring hur kvinnans moderskapsförmåga ska värderas och hur ett gott moderskap definieras. Det goda moderskapet är således inte en *flytande signifikant* (Bergström & Ekström 2015) i den förvaltningsrättsliga kontexten utan definitionen av det kan snarare ses som gemensam och entydig mellan diskurserna. Samstämmigheten mellan diskurserna menar vi synliggörs genom att båda diskurserna utgår från samma föreställningar och förväntningar kring hur en moder bör vara och ställer den gravida kvinnan i relation till det. Detta blir tydligt i relation till domslutet nedan där socialnämnden uttrycker förväntningar på att kvinnan som blivande moder skulle ha upphört med sitt missbruk eftersom kvinnan uttryckt en önskan om att "ta hand om barnet". Kvinnan i fråga utgår ifrån samma föreställningar kring hur en moder bör vara, men ur en annan synvinkel när hon uppger att hon är införstådd med att hon inte kan missbruka och samtidigt ha ett barn.

X.X är gravid och har en **önskan** om att föda och **ta hand om barnet**. Hon är **medveten** om att hennes **missbruk är skadligt för barnet** men har **trots detta inte kunnat bryta missbruket** innan hon omhändertogs. (Socialnämnden, domslut 4)

Hon **inser** att hon **inte kan missbruka och ha en bebis**. (Kvinna, domslut 4)

Genom exemplet ovan blir det vidare också tydligt att kvinnorna i vår empiri, likt kvinnor i tidigare studier (Corvette et al 2016; Klee och Lewis 2002; Trulsson 2006), delar samhällets och därmed även socialnämndens och förvaltningsrättens värderingar kring att missbruk och barn inte hör ihop. Från kvinnornas perspektiv kan samsynen mellan diskurserna förstås genom att vi tidigare uppmärksammat (se avsnitt 5.1.1) att det kommande barnet kan ses som en möjlighet till nystart och som en väg ut ur missbruket för kvinnorna i vår empiri. Eftersom det kommande barnet har ett högt värde för kvinnorna är det sannolikt att de upplever att de inte har något annat val än att dels förlika sig med och, dels själva också se upp till de samhälleliga krav som finns på en god moder. Detta med anledning av att det finns en överhängande risk att kvinnan kan bli fräntagen sitt barn:

Dessutom påverkas X.X negativt av att **hennes barn kommer att omhändertas vid födseln**. (Socialnämnden, domslut 30)

För att förstå att *hegemoni* uppstår mellan aktörerna och deras diskurser kring det goda moderskapet och kvinnans moderskapsförmåga ur ett större samhällsperspektiv kan vi applicera ett genusperspektiv på fenomenet. Genuskontraktet kallas de samhälleliga normer som råder kring kvinnligt och manligt och som sätter upp gränser för vilka egenskaper kvinnor och män kan ha och hur de kan bete sig (Hirdman 2004). Genuskontraktet är något som vi människor föds in i, anpassar oss utifrån och aktivt använder som vår referensram (Hirdman 2004). Samsynen som råder i domsluten kring hur ett gott moderskap ska definieras kan utifrån ovanstående förklaras av att kvinnorna, socialnämnden och förvaltningsrätten, genom de samhälleliga normer som finns kring kvinnor, allihop har socialiserats in och lärt sig hur en kvinna bör vara i egenskap som moder. Samtliga aktörer utgår således från sin inlärd referensram om hur en moder bör vara och jämför den missbrukande kvinnan mot denna.

Även om vår generella tolkning är att definitionen av det goda moderskapet är entydig i domsluten, kan vi inte bortse från det faktum att språket är instabilt och att ett begrepps betydelse aldrig helt och hållet kan låsas fast (Winther Jørgensen & Phillips 2000). Vi har således identifierat att det förekommer viss maktkamp mellan diskurserna kring att definiera det goda moderskapet och kvinnans moderskapsförmåga i två av 35 domslut. I domslutet nedan har socialnämnden tidigare i domen angett att kvinnan fortsatt missbruka även fast hon haft kännedom om att hon är gravid. Genom att uttrycka sig på det vis blir det tydligt att socialnämnden utgår från normer kring hur en god moder bör vara och menar således att kvinnan inte lever upp till dessa. Kvinnan i fråga jämför sig själv däremot inte med de normer kring den goda modern som socialnämnden ställt i kontrast till henne. Istället utmanar hon det ideal som hon jämförs med av socialnämnden genom att uttrycka att de droger hon använder inte är skadliga för hennes barn:

Hon **använder** visserligen **droger**, men **inte några starka droger som kan vara till skada** för henne eller **barnet hon bär på**. (Kvinna, domslut 20)

Språkbruket som kvinnorna i de två avvikande domsluten använder skulle alltså kunna uppfattas som att det dels råder *antagonism* (Winther Jørgensen & Phillips 2000) inom diskursen *mamman som strävar att leva upp till idealet* samt dels mellan diskursen och diskursen *mamman som inte lever upp till idealet*. Vår tolkning är dock att även fast kvinnorna utmanar diskurserna i förhållande till hur de som blivande mödrar borde värderas, uttrycker de samtidigt en medvetenhet om att de avviker från idealet. Vilket exempelvis synliggörs genom att kvinnan i citatet nedan menar att hennes barn inte påverkas av hennes missbruk samtidigt som hon också uppger att det vore bättre om hon skulle kunna hålla sig drogfri:

Barnet påverkas inte av måttliga doser av den typ av droger som hon använder, som till och med kan skrivas ut av läkare, **även om det bästa såklart vore att inte alls använda droger**. (Kvinna, domslut 20)

Missbrukande mödrar som inte lever upp till idealet kring hur en moder bör vara försöker istället anpassa vad ett gott moderskap innebär för dem själva för att bättre passa in i den bilden. Kvinnornas sätt att anpassa moderskapsidealet på är genom att använda sig av förklaringar som rättfärdigar deras missbruk (Corvette et al. 2016). Kvinnornas språkbruk i de två avvikande domsluten kan utifrån detta snarare förstås som ett sätt för kvinnorna att

omförhandla idealet i förhållande till sin egen livssituation och på så sätt även rättfärdiga sitt missbruk, än som en maktkamp kring betydelsen av det goda moderskapet i förhållande till diskurserna. Genom att omförhandla idealet kring den goda modern menar vi att kvinnorna får en chans att leva upp till normen när det är deras egna värderingar som ligger till grund för idealet.

6. Slutsatser och avslutande reflektioner

6.1 Studiens sammanfattande slutsatser

Syftet med studien har varit att analysera diskurser i LVM-domslut, för att på så vis synliggöra föreställningar i förhållande till det ofödda barnet och den gravida kvinnan inom den förvaltningsrättsliga kontexten. För att besvara syftet har studien utgått från frågeställningarna “Vilka diskurser kan identifieras kring det ofödda barnet och den gravida kvinnan i LVM-domarna?” och “Hur förhåller sig de olika diskurserna till varandra?”.

Fem olika diskurser har kunnat identifierats genom det språkbruk som används av parterna i LVM-domsloten. Tre diskurser i relation till det ofödda barnet: *fostret är inget rättssubjekt, det ofödda barnet bör skyddas* samt *det ofödda barnet som en motivationsfaktor*. Två diskurser i förhållande till den gravida kvinnan: *mamman som strävar efter att leva upp till idealet* och *mamman som inte lever upp till idealet*.

De tre diskurserna som identifierats i förhållande till det ofödda barnet synliggör att det förekommer en splittrad syn på fostret inom den förvaltningsrättsliga kontexten. Å ena sidan visar diskursen *fostret är inget rättssubjekt* att det ofödda barnet inte omfattas av rekvisiten i 4§ LVM och därmed inte kan användas som ett skäl för att motivera den gravida kvinnans vårdbehov. Å andra sidan synliggör diskursen *det ofödda barnet bör skyddas* en vilja att kunna skydda det ofödda barnet från moderns missbruk, genom att det i vissa fall ändå förekommer argument för kvinnans behov av vård utifrån de skador som missbruket kan komma att orsaka det kommande barnet. Den tredje och sista diskursen *det ofödda barnet som en motivationsfaktor* synliggör snarare den betydelse som modern tillskriver det ofödda barnet. Den gravida kvinnan använder det kommande barn som ett bevis för att visa att hon motiverad till att ta emot vård på frivillig väg och därmed inte behöver tvångsvårdas enligt LVM. Inom den förvaltningsrättsliga kontexten utspelar sig det vidare en konflikt mellan diskurserna kring det ofödda barnet om att ge begreppet sin sanna innebörd och betydelse i domsluten. Den diskurs som förvaltningsrätten väljer att använda i förhållande till det ofödda barnet är också den diskurs som vinner konflikten om att ge begreppet sin sanna innebörd. Förvaltningsrätten är därmed de som har makt att bestämma vilken diskurs om det ofödda barnet som ska tillmätas värde och uppnå status som sanning, vilket synliggörs genom att de

både avfärdar och övertar olika diskurser kring det ofödda barnet i sina beslutsmotiveringar i domsluten.

Till skillnad från den antagonism som finns mellan diskurserna kring det ofödda barnet, har vi istället identifierat att det råder en generell hegemoni mellan diskurserna i förhållande till den gravida kvinnan. Vår tolkning är att samstämmigheten som uppstår mellan diskurserna grundar sig i samhälleliga normer om hur en god moder bör vara och i en gemensam idé om att missbruk inte är förenligt med ett gott moderskap. Där diskursen *mamman som strävar efter att leva upp till idealet* synliggör en önskan och ambition hos de gravida missbrukande kvinnorna att leva upp till idealet om den goda modern, genom att de i deras motiveringar förklarar hur de ska förändra sin livssituation för det kommande barnets skull. Samtidigt som diskursen *mamman som inte lever upp till idealet* visar att den gravida kvinnan, ur förvaltningsrättens och socialnämndens perspektiv, inte lyckas leva upp till idealet när hon “trots sin graviditet” fortsätter att missbruka.

6.2 Reflektioner kring språkbruk

Under arbetets gång har en del tankar och reflektioner väckts i förhållande till studien och studiens resultat. Det som berörde oss mest och som fångat vårt intresse i denna studie är dock det återkommande språkbruk som används i domsluten om att kvinnan fortsatt missbruka “trots” kännedom om sin graviditet eller tagit återfall “även fast” hon är gravid. Vår upplevelse är att språkbruket vuxit fram ur socialutskottets betänkande 1981 där de skriver att ett fortsatt missbruk “inte är ett normalt beteende för en gravid kvinna” (SoU 1981/82:22). Genom att uttrycka sig på det vis som socialutskottet gjorde lade man grunden till att det idag, 40 år senare, finns ett språkbruk i domsluten som signalerar att man förväntar sig att en kvinnas graviditet ska leda till total avhållsamhet från alkohol och droger. Med språkbruket blir det tydligt att kvinnorna i domsluten misslyckats med det som förväntats av dem som blivande mödrar i och med att de inte kunnat bryta sitt missbruk och sätta det kommande barn först. Formuleringar som “trots” och “även fast” blir problematiska från synpunkten att missbruk idag klassas som en sjukdom och därför inte är något en person kan frångå så lättvindigt som dessa formuleringar ger uttryck för. Vi är medvetna om att formuleringarna kanske är tänkta att användas i syfte för att understryka kvinnas vårdbehov men vår upplevelse i egenskap som kvinnor är att de snarare får det att framstå som att

mödrar har en inneboende kraft som medför att kvinnan så fort hon blir med barn inte längre kan eller bör vara sjuk.

Med det ovan sagt, menar vi inte på något sätt att det är oproblematiskt att kvinnan missbrukar under sin graviditet och vi inser allvaret i vad det kan innebära för barnet. Det vi däremot vill förmedla genom att vi problematiserar språkbruket i domsluten är snarare att hur man uttrycker sig i sammanhanget bidrar till och förstärker den stigmatisering och skuldbeläggning som redan finns i relation till gruppen. Vi menar vidare att det blir problematiskt att skuldbelägga dessa kvinnor som behöver samhällets stöd eftersom det i sin tur kan bidra till att de själva inte uppsöker frivillig hjälp med anledning av att de inte vågar eller orkar eftersom de vet att de kommer bli dömda för sin "oförmåga att sluta" hellre än för sitt mod att söka stöd och motivation till att vilja bryta sitt missbruk.

7. Referensförteckning

Badinter, Elisabeth (1981). *Den kärleksfulla modern*. Stockholm: Gidlunds.

Bergström Göran & Linda Ekström (2018) Tre diskursanalytiska inriktningar I: Boréus, Kristina & Bergström, Göran (red.). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Fjärde uppl. Lund: Studentlitteratur.

Boréus, Kristina (2015a). Diskursanalys I: Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Andra uppl. Stockholm: Liber.

Boréus, Kristina (2015b). Texter i vardag och samhälle I: Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Andra uppl. Stockholm: Liber.

Bryman, Alan (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Tredje uppl. Stockholm: Liber.

Burr, Vivien (2015). *Social Constructionism* [Elektronisk resurs]. Tredje uppl. London: Routledge.

Couvrette, Amélie, Serge Brochu & Chantal Plourde (2016). The “Deviant Good Mother”: Motherhood Experiences of Substance-Using and Lawbreaking Women. *Journal of Drug Issues* 2016, Vol.46 (4) p. 292–307.

DS 2009:19. *Insatser för en alkohol- och narkotikafri graviditet*. Stockholm: Socialdepartementet.

Ekendahl, Mats (2001). *Tvingad till vård: missbrukares syn på LVM, motivation och egna möjligheter*. Doktorsavhandling. Stockholm: Stockholms universitet.

Foucault, Michel (1993). *Diskursens ordning: installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*. Stockholm: Stehag.

Foucault, Michel (2008). *Diskursernas kamp*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion.

Gustafsson, Ewa (2002) Fostret i fokus? - om rättssäkerhet och tvångsvård av gravida missbrukare. I Lotta Vahlne Westerhäll (red.) *Rättssäkerhetsfrågor inom socialrätten*. Stockholm: Norstedts juridik.

Haavind, Hanne (1974) Myten om den gode modern. I: Jorun Berg-Slagnes (red.). *Myten om den goda modern*. Stockholm: Aldus.

Hirdman, Yvonne (2003). *Genus: om det stabilas föränderliga former*. Andra uppl. Malmö: Liber.

Hirdman, Yvonne (2004). Genussystemet - reflektioner kring kvinnors sociala underordning. I: Christina Carlsson Wetterberg & Anna Jansdotter (red.). *Genushistoria: en historiografisk exposé*. Lund: Studentlitteratur.

Hörnqvist, Magnus (1996). *Foucaults maktanalys*. Stockholm: Carlsson.

Klee, Hilary & Susan Lewis (2002). Preparing for motherhood. I: Hilary Klee, Marcia Jackson & Susan Lewis (red.). *Drug misuse and motherhood*. London: Routledge.

Lewis, Susan (2002). Concepts of motherhood. I: Hilary Klee, Marcia Jackson & Susan Lewis (red.). *Drug misuse and motherhood*. London: Routledge.

Motion 1979/80:421. av Anita Bråkenhielm och Joakim Ollen om vården av gravida kvinnor med missbruksproblem.

Perselli, Jan (1998). *Fostersyn i svensk rätt*. Doktorsavhandling. Linköping: Linköpings universitet. [<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:20703/FULLTEXT01.pdf>] Hämtad: 2022-03-28.

Reitan, Therese (2011). Gravida missbrukare i svensk tvångsvård. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift*. 2011(28):3, s. 211–233.

Reitan, Therese & Linda Weding (2012). *Gravida missbrukare inom LVM-vården*.
Institutionsvård i fokus nr 9. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.

Reitan, Therese (2017). Lagen eller magen? Förvaltningsrätten och LVM-mål rörande gravida kvinnor [Elektronisk resurs]. *Retfærd. Nordisk Juridisk Tidsskrift*. 40:3–4, ss.132–150.

Rennstam, Jens & David Wästerfors (2015a). Att analysera kvalitativt material I: Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Andra uppl. Stockholm: Liber.

Rennstam, Jens & David Wästerfors (2015b). *Från stoff till studie: om analysarbete i kvalitativ forskning*. Lund: Studentlitteratur.

RFSU (2009). Departementspromemorian Insatser för en alkohol- och narkotikafri graviditet - Ds 2009:19. RFSU:s yttrande. [<https://www.rfsu.se/vad-vi-gor/i-sverige/remisser-och-yttrandan/2009/departementspromemorian-insatser-for-en-alkohol--och-narkotikafri-graviditet---ds-200919/>] hämtad 2022-03-29

SFS 1949:105 *Tryckfrihetsförordning*.

SFS 1974:595 *Abortlag*.

SFS 1988:870. *Lag om vård av missbrukare i vissa fall*.

SFS 1990:52 *Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga*.

SFS 2001:453. *Socialtjänstlag*.

SFS 2018:1197 *Lag om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter*.

Socialstyrelsen (2007). Gravida kvinnor med missbruk och barn som lever i familjer med missbruksproblem. Avrapportering av regeringsuppdrag.

[https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2007-107-19_2007107191.pdf] Hämtad: 2022-03-30.

Socialstyrelsen (2021). LVM - Handbok för socialtjänsten.

[<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/handbocker/2021-6-7446.pdf>] Hämtad: 2022-04-01.

SoU 1979/80:44. *Socialutskottets betänkande 1979/80:44 med anledning av dels propositionen 1979/80: I om socialtjänsten, utom såvitt avser vissa följdförfattningar, jämte motioner, dels bud getpropositionen 1979/80: 100 i viss del, dels ock propositionen 1979/80: 172 om ändrat huvudmannaskap för ungdomsvårdsskolor och nykterhetsvårdsanstalter m. m., jämte motioner.*

SoU 1981/82:22. *Socialutskottets betänkande SoU 1981/82:22 om lag om vård av missbrukare i vissa fall (prop. 1981/82:8).*

SOU 1987:11 *Skydd för det väntade barnet. 1. Åtgärder vid missbruk m.m. under graviditet.*

Statens medicinsk-etiska råd (2009). Yttrande ang. Ds 2009:19 Insatser för en alkohol- och narkotikafri graviditet (S2009/4255/ST). [<https://smer.se/2009/10/30/yttrande-ang-ds-200919-insatser-for-en-alkohol-och-narkotikafri-graviditet-s20094255st/>] Hämtad 2022-03-29.

Svensson, Peter (2015). Teorins roll i kvalitativ forskning I: Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Andra uppl. Stockholm: Liber.

Sveriges domstolar (2021). Beställ domar, beslut eller handlingar.

[<https://www.domstol.se/domar-och-beslut/bestall-domar-beslut-eller-handlingar/>] Hämtad: 2022-03-24.

Trulsson, Karin (2006). *Dans på lina: kvinna, mamma och missbrukare*. Stockholm: Carlsson.

UNICEF (2018) Barnkonventionen. FN:s konvention om barnets rättigheter, i sin helhet.

[<https://unicef.se/rapporter-och-publikationer/barnkonventionen>] Hämtad 2022-05-08.

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. [Elektronisk resurs] Stockholm: Vetenskapsrådet.

Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed*. [Elektronisk resurs] Stockholm:

Vetenskapsrådet.

Winther Jørgensen, Marianne & Louise Phillips (2000). *Diskursanalys som teori och metod*.
Lund: Studentlitteratur.